

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 22 (2024)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.22.9

Paweł Juśko

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID 0000-0002-8474-604X

Działalność kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej w Drugiej Rzeczypospolitej

Wprowadzenie

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. pojawiła się szansa na uzyskanie dostępu do Bałtyku. Ówczesne realia polityczne i decyzje podjęte na konferencji wersalskiej spowodowały, że Polsce przyznano ponad 140 km dostępu do morza, lecz bez jakiegokolwiek portu mogącego przyjmować jednostki pełnomorskie. W Gdańsku, mającym status Wolnego Miasta pod zarządem komisarza Ligi Narodów, państwo polskie uzyskało pewne przywileje, między innymi własną strefę celną. Wydarzenia te usankcjonowało uroczyste i z entuzjazmem obchodzone wydarzenie nazwane „zaślubinami z Bałtykiem”, których dokonał 10 lutego 1920 r. w Pucku generał Józef Haller¹.

W ten sposób Polska, stając się państwem nadmorskim, uzyskiwała ważny atut dla utrzymania i rozwijania własnej egzystencji tak politycznej, jak i gospodarczej, a także podstawę do wyrażania aspiracji nie tylko w basenie Morza Bałtyckiego, ale i w aspekcie budowania silnej pozycji międzynarodowej. Jednakże formowana na tych założeniach polska polityka morska szybko zderzyła się z meandrami niekorzystnej sytuacji międzynarodowej oraz z rzeczywistością zdegradowanego cywilizacyjnie państwa², które musiało podjąć szereg wymagających szybkiej realizacji zadań związanych m.in. z zabezpieczeniem granicy morskiej, zorganizowania floty wojennej i handlowej, czy też budowy od podstaw niezbędnej infrastruktury portowej³. Problemem była także świadomość społeczeństwa polskiego, która w początkowym okresie istnienia Drugiej Rzeczypospolitej sprowadzała się raczej do powierzchownych i opartych na sentymentach historycznych wyobrażeniach, bez zrozumienia realnego znaczenia faktu posiadania własnego dostępu do morza, tak w wymiarze społecznym, jak i gospodarczym oraz militarnym. W związku z tym

---

1 „Monitor Polski” 1920, nr 4, s. 3.

2 Na temat uwarunkowań oraz kształtowania się polskiej polityki morskiej w okresie międzywojennym zob.: B. Dopierała, *Wokół polityki morskiej Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 1978.

3 J. Będźmirowski, *Odzyskanie dostępu do Bałtyku w 1920 roku i problem bezpieczeństwa morskiego Polski*, „Przegląd Geopolityczny” 1920, nr 32, s. 14.

pojawiła się przestrzeń dla działalności powszechnych społecznych organizacji morskich, które wśród licznych celów swojej aktywności, koncentrowałyby się na pracy uświadamiającej obywatelom Rzeczypospolitej wieloaspektowe korzyści związane z dostępnością do Bałtyku oraz szerzeniem kultury związanej z morzem. Ważnym komponentem tego procesu miało być szerzenie tych idei wśród młodego pokolenia Polaków, które należało realizować w ramach wsparcia pracy dydaktyczno-wychowawczej szkół, jak również ich oddziaływań pozalekcyjnych. Najważniejszą tego rodzaju organizacją w okresie Drugiej Rzeczypospolitej była powstała w październiku 1930 r. Liga Morska i Kolonialna.

Powstanie, rozwój organizacyjny oraz główne kierunki działalności LMiK

Pierwszą organizacją społeczną o profilu morskim i rzeczonym było utworzone 1 października 1918 r. Stowarzyszenie Pracowników na Polu Rozwoju Żeglugi „Bandera Polska”, które formułowało swój cel ogólny jako rozwój żeglugi śródlądowej, a także rozbudzanie morskich zainteresowań społeczeństwa polskiego⁴. W 1919 r. stowarzyszenie to przekształciło się w Towarzystwo Liga Żeglugi Polskiej, które zajęło się przepisami prawa morskiego i żeglugowego, a także organizowaniem szkoły dla marynarzy w Kazuniu, uroczystości zaślubin z morzem oraz propagowaniem idei budowy portu w Gdyni.

27 kwietnia 1924 r. stowarzyszenie przekształciło się w Ligę Morską i Rieczną (dalej LMiR)⁵, która zajęła się promowaniem problematyki morskiej wśród społeczeństwa polskiego, szczególnie w zakresie idei rozbudowy floty morskiej i rzecznej oraz konieczności pozyskania przez państwo kolonii. W statucie tej organizacji nadrzędny cel jej działalności określono jako: „popieranie rozwoju polskich dróg wodnych, portów i polskiej żeglugi, oraz współdziałanie w tworzeniu siły zbrojnej na morzach i rzekach”⁶.

27 października 1930 r. Liga Morska i Rieczna transformowała się w Ligę Morską i Kolonialną (dalej LMiK), której prezesem Zarządu Głównego wybrany został gen. Gustaw Orlicz-Dreszer propagujący hasło programowe dostępu Polski do morza i utworzenia silnej floty wojennej⁷. Licząca przed wybuchem II wojny światowej blisko milion członków Liga stanowiła jedną z największych organizacji społecznych w Polsce, cieszącą się znaczną sympatią społeczeństwa oraz poparciem, w tym również politycznym i rządowym, chociaż sama w zapisach statutowych podkreślała swoją „bezpartyjność”⁸. Do grona członków honorowych LMiK należeli m.in.: marszałek Józef Piłsudski, marszałek Edward Rydz-Śmigły, prezydent Ignacy Mościcki, Ignacy Paderewski i Eugeniusz Kwiatkowski⁹.

---

4 T. Białas, *Liga Morska i Kolonialna 1930–1939*, Gdańsk 1983, s. 11–12; A. Kozłowska, *99 lat działalności Ligi Morskiej i Riecznej na rzecz krzewienia idei „Polski morskiej”*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2017, nr 37, s. 152.

5 T. Białas, dz. cyt., s. 20.

6 *Liga Morska i Rieczna. Statut*, Warszawa 1924, s. 2.

7 T. Białas, dz. cyt., s. 29.

8 *Statut Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1933, s. 2.

9 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939*, Warszawa 1939, s. 5.

Statut LMiK z 1933 r. formułował jako główny cel działalności dla tej organizacji:

Uświadamianie społeczeństwa o korzyściach, płynących z wyzyskania morza, rzek i śródlądowych wód, tudzież z racjonalnej kolonizacji, oraz organizowanie jego sił dla stworzenia i utrwalania podstaw realnej pracy społecznej, zmierzającej do wyzyskania tych korzyści dla dobra Narodu i Państwa¹⁰.

Miał być on osiągnięty poprzez:

- 1) podniesienie rozwoju i jak najszerszego spopularyzowania wiedzy w zakresie ojczy-
stych spraw morskich, rzecznych i emigracyjno-kolonialnych;
- 2) czynnego współdziałania w tworzeniu i rozbudowie wszelkich urządzeń koniecznych
dla rozwoju polskiej żeglugi morskiej i śródlądowej, a więc floty wojennej, marynarki
handlowej, portów i innych urządzeń, regulacji rzek i śródlądowych dróg wodnych, oraz
handlu morskiego, rybactwa i przemysłu z żeglugą związanego;
- 3) utrzymania ścisłego kontaktu z wychodźstwem polskim za granicą w zakresie jego
życia narodowego i kulturalnego;
- 4) pozyskania terenów, celem zapewnienia Narodowi Polskiemu nieskrępowanej eks-
pansji ludzkiej i gospodarczej, oraz koncentracji wychodźstwa polskiego na obczyźnie
i podtrzymania jego spójni z krajem ojczystym¹¹.

W momencie powstania LMiK ustanowiona została jej struktura organizacyjna, w której wyodrębnione zostały: władze centralne (Walny Zjazd Delegatów, Zarząd Główny, Rada Główna), okręgi (obejmujące jedno lub kilka województw) i oddziały. W 1933 r. do struktury tej wprowadzono jeszcze szczebel organizacyjny w postaci obwodów (kilka oddziałów na terenie miasta, bądź jednego lub kilku powiatów)¹². W 1935 r. istniało 15 okręgów LMiK: Śląski – Zagłębie Węglowe, Okręg Lubelski, Okręg Radomsko-Kielecki, Okręg Warszawski, Okręg Krakowski, Okręg Lwowski z delegaturą w Jarosławiu, Okręg Poznański, Okręg Łódzki, Okręg Poleski, Okręg Wołyński, Okręg Wileński, Okręg Stanisławowski, Okręg Tarnopolski, Okręg Białostocki, Okręg Pomorski, Okręg Nowogródzki¹³. W 1935 r. LMiK posiadała 282 012 członków, w 1937 r. – 535 237, w 1938 r. – 889 818, zaś w 1939 r. – 992 780¹⁴. Dane te ukazują dużą dynamikę rozwoju liczebnego tej organizacji, która na przestrzeni

---

10 *Statut Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1933, s. 1.

11 Tamże, s. 1–2.

12 T. Białas, dz. cyt., s. 32–33.

13 Szerzej na temat charakterystyki poszczególnych okręgów LMiK zob.: „Morze. Organ Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 6, s. 18–30. W 1939 r. istniało 18 okręgów LMiK. Na temat historii regionalnych i lokalnych struktur LMiK zob. m.in.: P. Dąbrowski, *Geneza Ligi Morskiej i Kolonialnej w Wilnie – struktura prawna i działalność w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2016, t. 99, s. 29–41; F. Gończyński-Jussis, *Struktury i działacze okręgu lubelskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej (1931–1939)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2016, t. 13, s. 251–272; W.A. Kozłowski, *Liga Żeglugi Polskiej 1921–1924, Liga Morska i Rzeczna 1925–1930, Liga Morska i Kolonialna 1931–1939, Liga Morska 1945–1952 w Chełmie i w powiecie chełmskim*, Chełm 2012; P. Piotrowski, *Działalność Ligi Morskiej i Kolonialnej na Mazowszu w okresie Międzywojennym*, „Notatki Płockie” 2017, nr 4, s. 18–24.

14 T. Białas, dz. cyt., s. 40–41.

lat 1935–1939 pozyskała 710 768 nowych członków (wzrost o 252,03%). W 1937 r. na terenie kraju istniało 1971 oddziałów terenowych Ligi¹⁵.

Należy podkreślić ogólny, znaczny wkład LMiK w politykę morską Drugiej Rzeczypospolitej, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i na arenie międzynarodowej. Tadeusz Białas, dokonując próby bilansu i oceny dorobku Ligi zaznaczył, iż:

Bez istnienia Ligi, która swoją działalnością propagandową tworzyła niepowtarzalny klimat jakiegoś narodowego misterium wokół tego wszystkiego, co działo się nad morzem, trudno sobie nawet wyobrazić, aby w ogóle była możliwa tak dynamiczna realizacja polityki morskiej w okresie międzywojennym¹⁶.

Zasługi te uwidoczniły się m.in. w: budzeniu i formowaniu „świadomości morskiej” w społeczeństwie (propaganda spraw morskich, organizacja obchodów i uroczystości, bogata działalność wydawnicza, prasa morska i o morzu dla różnych grup odbiorców, akcja odczytowa itp.), wspieraniu rozwoju szeroko pojętej gospodarki morskiej, portu w Gdyni, floty handlowej i Polskiej Marynarki Wojennej¹⁷, żeglugi śródlądowej, prowadzenia Funduszu Obrony Morskiej (dalej FOM)¹⁸, a także umacnianiu więzi z Polonią oraz realizacji programu kolonialnego, w tym m.in. prób zainicjowania polskiego osadnictwa w brazylijskiej Paranie i afrykańskiej Angoli, a także zakładania plantacji w Liberii¹⁹.

Założenia wychowania morskiego i wodnego w ideologii LMiK

Jednym z głównych celów działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej (a wcześniej LMiR) oraz realizowanych przez nią zadań było propagowanie i rozwijanie wychowania morskiego wśród polskiego społeczeństwa. Jego rezultatem miało być:

---

15 *Mały Rocznik Statystyczny*, Warszawa 1938, tab. 26, s. 341.

16 T. Białas, dz. cyt., s. 262.

17 Zob.: D. Duda, T. Szubrycht, *Działania Ligi Morskiej i Kolonialnej na rzecz Marynarki Wojennej w okresie międzywojennym*, Gdynia 2008.

18 Fundusz Obrony Morskiej – utworzony w styczniu 1930 r. (w miejsce zlikwidowanego Komitetu Floty Narodowej), początkowo pod nazwą Fundusz Floty Narodowej, miał na celu gromadzenie środków na rozbudowę marynarki wojennej ze składek społeczeństwa w kraju i za granicą. Funduszem dysponował prezes Rady Ministrów w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych. Przewodniczącym Zarządu FOM i zarazem delegatem rządu został gen. Kazimierz Sosnkowski. Uchwałą Rady Ministrów z dnia 20 stycznia 1933 r. administrowanie FOM, gromadzenie składek i propagowanie jego idei przekazano LMiK. Fundusz zdobył szerokie poparcie społeczne m.in. środki z FOM zostały przeznaczone na budowę okrętu podwodnego ORP „Orzeł”. P. Stawewski, *Fundusz Obrony Morskiej*, [w:] *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Garlicki i in., Warszawa 1999, s. 97; *Uchwała Rady Ministrów z dnia 20 stycznia 1933 roku*, [w:] J. Ginsbert, *Fundusz Obrony Morskiej*, Warszawa 1933, s. 17–18; F. Gończyński-Jussis, *Zbiórka na Fundusz Obrony Morskiej na terenie województwa lubelskiego (1933–1939)*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2016, t. 16, s. 200.

19 Zob. szerzej: T. Białas, dz. cyt., s. 188–224; A. Szczerki, *Kolonializm i nowoczesność. Liga Morska i Kolonialna w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska & Azja. Od Rzeczypospolitej Szlacheckiej do Nangar Khel. Przewodnik interdyscyplinarny*, red. M. Cegielski, Poznań 2013, s. 48–49.

przebudowanie duszy narodu tak, aby Polacy umieli i chcieli czuć i myśleć kategoriami morskimi, a z posiadania własnego dostępu do morza wyciągnęli wszystkie moralne i materialne korzyści ogólnopaństwowe i własne osobiste²⁰.

W piśmiennictwie związanym ze środowiskiem Ligi upowszechnił się termin „świadomość morską”, a jej działacze, jeszcze pod koniec lat dwudziestych diagnozowali, że jest on w społeczeństwie polskim stosunkowo niski²¹. Ten stan rzeczy miał ulec korzystnej zmianie poprzez realizację wychowania morskiego, które, jak zaznaczono w regulaminie kół szkolnych LMiK z 1937 r., powinno doprowadzić do ukształtowania się w Polsce „nowego typu człowieka, obeznanego z zagadnieniami morza i rozumiejącego jakie korzyści daje ono państwu”, w tym również te związane z rozwojem Polski poprzez ekspansję morską i kolonialną²². Takie ujęcie zasadniczego celu wychowania morskiego było zbieżne z ogólną ideologią LMiK, którą charakteryzowano jako:

dążność do stworzenia właściwego, a koniecznego dla naszego pobraża morską zaplecza. Wychowanie morskie starszego społeczeństwa, jak również młodzieży, ma cele identyczne – wychowanie człowieka morza. Wszystko inne jest tylko środkiem, podobnie jak w przysposobieniu wojskowym sport strzelecki. Możemy więc wychowanie morskie nazwać śmiało również przysposobieniem morskim²³.

Zasadnicza zmiana stanu wspomianej świadomości społecznej mogła i miała dokonać się przede wszystkim w oparciu o młodzież, która na fali entuzjazmu niepodległościowego myślała i odczuwała propaństwowo bardziej niż starsze pokolenia, i która w niedalekiej przyszłości miała przejąć odpowiedzialność za dalsze losy kraju. Podstawą ideową tak rozumianej działalności Ligi było wychowanie człowieka związanego z morzem, a wychowanie morskie młodzieży było jednym z jej najważniejszych postulatów wychowawczych. W kształtującym się na początku lat trzydziestych programie wychowania państwowego, wychowanie morskie rozumiane jako służba państwu, zaczęło uwidaczniać się coraz bardziej, urzeczywistniając ideę, iż: „Morze powinno wejść do codziennego życia szkoły i zapanować w duszy nauczyciela i ucznia”²⁴. Ostatecznie miało ono doprowadzić do wychowania „nowego pokolenia narodu morską”²⁵. W pragmatyce pracy wychowawczej szkół było ono realizowane w różnej formie m.in. wycieczek szkolnych. We wrześniu 1931 r., relacjonująca wycieczkę nad Bałtyk, jedna z uczestniczących w niej uczennic z urszulańskiego gimnazjum we Włocławku, na łamach czasopisma „Dziś i Jutro” podkreślała emocjonalne przywiązanie młodego pokolenia do morza słowami: „Opuszczaliśmy

20 M. Socha, *Młodzież dla morza i Ligi*, „Sprawy Morskie i Kolonialne” 1934, z. 2, s. 87.

21 T. Białas, dz. cyt., s. 239. Zob. też: F. Gończyński-Jussis, *Wychowanie morskie w działalności i publicystyce Ligi Morskiej i Kolonialnej na przykładzie Lubelszczyzny*, „Meritum” 2014, t. 6, s. 90.

22 *Organizacja Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1939, s. 5; T. Białas, dz. cyt., s. 241.

23 M. Socha, dz. cyt., s. 88.

24 W. Kowalenko, *Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej*, „Sprawy Morskie i Kolonialne” 1935, z. 3, s. 20.

25 Tamże.

to wszystko z żalem i z przeświadczeniem, że może są i większe i piękniejsze na świecie widoki, ale to jednak to morze jest dla nas najpiękniejsze – bo swoje!”²⁶.

Zasadniczo rozróżnienie terminów „wychowanie morskie”²⁷ i „wychowanie wodne” można sprowadzić do utożsamiania tego pierwszego z wychowaniem moralnym, psychicznym, pewną formacją moralno-intelektualną, zaś drugie – z wychowaniem fizycznym, nabyciem konkretnych umiejętności związanych z obcowaniem z wodą, uprawianiem żeglarstwa i sportów wodnych²⁸. Jednak podział pomiędzy wspomnianymi terminami nie był precyzyjny i jednoznaczny, mogły być one używane w podobnym rozumieniu w różnych kontekstach. Np. Michał Socha, pisząc w czwartym numerze miesięcznika „Morze” z 1934 r. o konieczności integracji dwóch dziedzin wychowania tj. wodnego z obywatelsko-państwowym, użył terminu „wychowanie wodne” w rozumieniu bliższym wychowaniu moralnemu, formowaniu konkretnej, pożądanej postawy społecznej:

Wychowanie wodne – stwierdzał – to nic innego jak tylko wychowanie obywatelsko-państwowe, jak tylko dążność do uspołecznienia jednostki, do uaktywnienia jej stosunku do jednego z najważniejszych zagadnień państwowych w zakresie obrony granic gospodarstwa narodowego – to tylko nauka zbiorowego działania całego społeczeństwa na jednym z najważniejszych odcinków państwowotwórczej pracy²⁹.

W innym miejscu ten sam autor wyróżnił „wychowanie morskie praktyczne”, czyli:

Wszelki kontakt z wodą, wszędzie tam gdzie ona jest, występujący w jakiegokolwiek bądź, choćby najbardziej prymitywnej formie, czy to jako kąpiel w rzece lub stawie i nauka pływania, czy to jako wyższe formy tego wychowania, jak ćwiczenia na kajakach, łodziach wiosłowych czy żaglowych, czy wreszcie jako umiejętności specjalne w związku z żeglugą śródlądową i morską³⁰.

---

26 „Dziś i Jutro” 1931, nr 1, s. 16–19.

27 Miłosz Wawrzyniec Romaniuk podjął się rozważań na temat założeń wychowania morskiego w perspektywie różnych koncepcji pedagogicznych. Zaproponował również własną, współczesną próbę zdefiniowania tego pojęcia w ujęciu pedagogicznym, wskazując, że „jest to proces w zorganizowany i celowy sposób wpływający na osobowość, postawy, cechy i hierarchię uczestników w każdej sferze (fizycznej, psychicznej, duchowej, społecznej, kulturowej) w pożądany społecznie sposób, odbywający się na pokładzie statku żaglowego w rejsie pełnomorskim, bazujący na kontakcie uczestników z żywiołem morza, poprzez który dochodzi do transgresji i skoku rozwojowego, który jest doświadczeniem zmieniającym życie”. M. Wawrzyniec Romaniuk, *Wychowanie morskie i jego miejsce wśród koncepcji pedagogicznych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 5, s. 14.

28 W zeszytcie 3 „Spraw morskich i kolonialnych” z 1935 r. ukazała się propozycja „Programu wychowania wodnego dla kół szkolnych LMK”. Zawierała on podział kursu na: zajęcia wodne, wychowanie wodne kajakowca, literaturę do wychowania wodnego, zajęcia lądowe i lekturę. Zob. *Program wychowania wodnego dla kół szkolnych LMK*, „Sprawy Morskie i Kolonialne” 1935, z. 3, s. 130–135.

29 T. Wróblewska, *Wychowanie morskie w szkołach powszechnych i średnich ogólnokształcących II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, „Nautologia” 1984, nr 1, s. 61.

30 M. Socha, dz. cyt., s. 91.

Ten rodzaj wychowania morskiego (bliższy rozumieniu terminu „wychowanie wodne”) miał poprzedzać drugi rodzaj tegoż, czyli „wychowanie morskie teoretyczno-moralne”, które powinno odbywać się na gruncie szkolnym i zostało ujęte w wyciecznych do programu pracy kół szkolnych LMiK³¹.

Istotne potwierdzenie takiego podziału odnaleźć można w artykule Stanisława Kwaśniewskiego, opublikowanego w piątym numerze „Morza” w 1937 r. Ówczesny p.o. prezesa ZG LMiK podkreślił, że w obszarze wychowania młodzieży:

Działalność tę podzielić można na dwa tory, wychowania morskiego moralnego i wychowania morskiego względnie w ogóle wodnego – fizycznego. Wychowanie moralne to działalność propagandowo-uświadamiająca, jak odczyty, referaty, wydawnictwa, pisma, biblioteki, zjazdy programowe, zajęcia modelarskie, zwiedzanie obiektów morskich, kursy dla Kierowników Szkolnych itp.; wychowanie fizyczne to działalność sportowa, turystyka wodna, regaty, zawody, organizowanie klubów sportowych wodnych, obozów nad morzem i nad jeziorem³².

Zagadnienie wychowania morskiego, także w wymiarze próby ustalenia semantyki tego pojęcia, szczegółowo analizowała Teresa Wróblewska w artykule z 1984 r. pt. *Wychowanie morskie w szkołach powszechnych i średnich ogólnokształcących II Rzeczypospolitej (1918–1939)*. Podkreśliła ona, iż wszelkim podjętym próbom w tym zakresie (dawnym i aktualnym) „brak głębszej precyzji i ścisłości”³³. Jednak całościowe ujęcie wszystkich ich elementów, pozwoliło autorce na konstatację, że wychowanie morskie w latach Drugiej Rzeczypospolitej to:

- prowadzony przez szkoły i współdziałające z nimi instytucje i organizacje społeczne, świadomy, długookresowy proces poznawania roli, znaczenia morza w życiu narodu i państwa polskiego, w jego polityce, gospodarce i szeroko pojętej kulturze;
- proces wyzwania trwałych, pożądanych zmian w stosunku poszczególnych jednostek i całego społeczeństwa do wszelkich spraw związanych z gospodarką morską, proces pobudzania i rozwijania czynnego stosunku do morza i wszelkich wielostronnych i różnorodnych problemów morskich;
- proces kształtowania w młodzieży miłości do polskiego morza, formowania gotowości uznawania spraw morza za sprawę własną, sprawę dla której warto złożyć w ofierze mienie, zdrowie i życie. Wychowanie morskie to także pobudzanie aktywnego uczestnictwa i współodpowiedzialności młodego pokolenia w kształtowaniu przyszłości gospodarki morskiej i wzbogacanie kultury narodowej treściami związanymi z morzem i pracą ludzi morza³⁴.

Ostatecznie wychowanie morskie miało doprowadzić do uformowania się świadomości morskiej, będącej częścią świadomości narodowej i „wrażającej historycznie ukształtowany zespół pojęć, wiedzy, poglądów, doświadczeń i umiejętności zrodzonych i rozwiniętych w kontaktach z morzem i służących pomyślnemu rozwojowi narodu i państwa polskiego”³⁵.

31 Tamże, s. 92.

32 „Morze. Organ Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 5, s. 4.

33 T. Wróblewska, dz. cyt., s. 61.

34 Tamże.

35 Tamże.

Ważnym elementem budowania świadomości morskiej i światopoglądu morskiego w społeczeństwie Drugiej Rzeczypospolitej, znajdującym swoje odzwierciedlenie w wychowaniu morskim realizowanym przez LMiK, była także wizja Polski kolonialnej. W myśli i poglądach jej działaczy nie była to jednak tylko i wyłącznie wizja wpisująca się w dążenie do mocarstwowego statusu państwa polskiego i urzeczywistnienia jego mglistych, „imperialnych” aspiracji, lecz przede wszystkim przejawem pragnienia modernizacji kraju oraz poszukiwania remedium na jego pauperyzację³⁶. Szeroko zakrojona działalność kulturalna i edukacyjna stowarzyszenia w zakresie propagandy kolonialnej obejmowała m.in. organizację licznych wystaw, imprez i uroczystości (m.in. Święto Morza, Dni Kolonialne), wydawanie prasy, książek, broszur, pocztówek i afiszy, produkcję audycji radiowych i filmów, przeprowadzanie prelekcji, wystaw i odczytów³⁷. Należy jednak podkreślić, iż pomimo tak szerokiego zainteresowania społeczeństwa polskiego, w tym inteligencji i elit tematyką kolonialną, idee te nie znalazły wyraźnego odzwierciedlenia w oficjalnej polityce na szczeblu rządowym, np. swój sceptycyzm na tym polu wyrażał m.in. minister spraw zagranicznych Józef Beck. Pewną zmianę w tym zakresie dostrzec można dopiero po 1936 r., w związku z rosnącym wówczas zagrożeniem ze strony Niemiec³⁸.

Uwarunkowania organizacyjne i rozwój sieci kół szkolnych LMiK

Nawiązując współpracę ze szkołami, LMiK jako główny cel w tej sferze działania przyjęła wdrażanie wychowania morskiego. Już w połowie września 1933 r. przy Zarządzie Głównym LMiK rozpoczęła pracę Komisja dla Spraw Młodzieży³⁹. Zajęła się ona wdrożeniem założeń programowych Ligi w szkołach powszechnych oraz średnich wszystkich typów. Zasadniczym celem działalności komisji było ustalenie form organizacyjnych dla swoich kół szkolnych oraz uzyskanie w tym zakresie poparcia władz oświatowych z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej MWRiOP) na czele⁴⁰. Jednocześnie, pragnąc szerzej zainteresować swoją działalnością środowisko nauczycielskie, komisja zorganizowała szereg konferencji propagujących ideę tworzenia kół szkolnych. W 1934 r. konferencje takie odbyły się w 12 okręgach, w których wzięli udział przedstawiciele władz szkolnych, samorządowych, a także sami nauczyciele⁴¹. Ponadto komisja wysłała do wszystkich okręgów LMiK pismo w sprawie nadsyłania wykazów istniejących kół szkolnych, opracowała nowy regulamin oraz wytyczne pracy dla kół, projekt dwuletnich obozów dla młodzieży nad wodą, regulamin dla drużyn wodnych, regulamin szkolenia żeglarskiego oraz projekty wycieczek nadmorskich na czas lata 1934 r.

---

36 A. Szczerski, dz. cyt., s. 49–50.

37 Zob. szerzej: T. Białas, dz. cyt., s. 242–254; A. Szczerski, dz. cyt., s. 53–63.

38 A. Szczerski, dz. cyt., s. 46–47.

39 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.IV.1933–1.IV.1935*, Warszawa 1935, s. 25.

40 Efektem tych zabiegów było ogłoszenie przez MWRiOP okólnika, który ugruntowywał aktywność LMiK na terenie szkolnym. Tamże; *Okólnik nr 12 z dnia 19 stycznia 1935 roku w sprawie akcji Ligi Morskiej i Kolonialnej na terenie szkół*. Dz.Urz. MWRiOP 1935, nr 1, poz. 5.

41 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1. IV.1933–1.IV.1935...*, s. 27.

W związku z obchodami 15. rocznicy odzyskania dostępu do morza, 18 stycznia 1935 r. w Warszawie komisja zorganizowała specjalną konferencję z udziałem przewodniczących Okręgowych Sekcji Młodzieży, mającej na celu skoordynowanie i umocnienie działalności LMiK w szkołach. Kolejne takie konferencje odbyły się wiosną 1935 r. w Toruniu, Stanisławowie, Poznaniu. Brześciu nad Bugiem, Łucku, Łodzi, Białymstoku i Wilnie⁴².

W 1935 r. komisja opracowała również program morskich wycieczek zagranicznych, założenia programowe obozu żeglarskiego dla młodzieży nad jeziorem Narocz, propozycję programu wychowania wodnego dla kół szkolnych, jak również ustaliła plan wydawnictw dla młodzieży oraz nawiązała kontakt z Wydziałem Młodzieżowym Światowego Związku Polaków z Zagranicy.

W obszarze wychowania dzieci i młodzieży szkolnej LMiK współdziałała m.in. ze Związkiem Harcerstwa Polskiego (w tym z Harcerskimi Drużynami Wodnymi) oraz Związkiem Nauczycielstwa Polskiego, z którym w marcu 1935 r. podpisała umowę o współpracy⁴³.

Koła szkolne LMiK funkcjonowały w oparciu o regulaminy i wytyczne programowe dedykowane tym formom organizacyjnym („jednostkom składowym”) Ligi. Ich zakres tematyczny zawierał zarówno zagadnienia organizacyjne, jak i uwagi dotyczące treści merytorycznej i metod działania.

Mając na uwadze kwestie organizacyjne regulamin pozwalał na zakładanie kół we wszystkich typach szkół: powszechnych, średnich ogólnokształcących i zawodowych, a także w zakładach kształcenia nauczycieli oraz instytucjach o charakterze wychowawczym, takich jak bursy, czy też inne zakłady wychowawcze⁴⁴. W drugiej połowie lat trzydziestych na terenie szkół dopuszczano istnienie tylko jednego koła jako jednostki składowej LMiK, z tym, że mogło ono być podzielone na koła klasowe. Minimalna liczba członków koła szkolnego wynosiła według regulaminu co najmniej 20 uczniów uczęszczających do danej placówki.

Koło szkolne LMiK mogło powstać wyłącznie za zgodą kierownika lub dyrektora szkoły. Jego władze stanowił wybrany na zebraniu organizacyjnym uczniów – przyszłych członków koła – trzy-, cztero- lub pięciosobowy zarząd, zaś prace nadzorowała trzyosobowa komisja rewizyjna. Kadencja zarządu trwała jeden rok. Regulamin precyzował, że corocznie w maju, a najpóźniej do końca roku szkolnego, należało odbyć walne zebranie koła, na którym zarząd składał sprawozdanie ze swojej działalności oraz stanu finansów, zatwierdzone następnie przez komisję rewizyjną. Kołu przypisany był także nauczyciel – opiekun, delegowany do tej roli przez władze szkolne.

Obowiązkiem członków było opłacanie składek członkowskich. Ponadto posiadali oni stosowne legitymacje członkowskie, dzięki którym przysługiwały im ulgi i udogodnienia przewidziane dla LMiK.

W wytycznych programowych działalności kół szkolnych wyznaczono cztery obszary tematyczne: 1) poznanie Pomorza i morza pod względem historycznym,

---

42 Tamże.

43 T. Białas, dz. cyt., s. 45.

44 *Regulamin Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz wytyczne dla programu pracy Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa, b.r., s. 1; *Organizacja Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1939, s. 8.

kulturalnym, geograficznym oraz zrozumienia jego znaczenia dla Polski; 2) zapoznanie się ze stosunkami polsko-gdańskimi, prawami Polski na terenie Wolnego Miasta, a także zabytkami Gdańska i okolicy; 3) poznanie problematyki emigracji polskiej; 4) propagowanie polskich praw do morza⁴⁵. Cele te miały być osiągnięte poprzez realizację następujących form działalności: przeprowadzanie odczytów i projekcji filmów i przeźroczy, czytanie fragmentów literatury morskiej podczas zebrań, urządzenie konkursów, tworzenie księgozbiorów i kolekcji ilustracji, ikonografii oraz map, gromadzenie materiałów do albumów, poznawanie tematyki morskiej i emigracyjnej i jej propagowanie, prowadzenie korespondencji z innymi szkołami, zwłaszcza na Pomorzu i na emigracji, uświadamianie rodzin i środowiska znajomych w kwestiach dotyczących morza i dostarczanie im materiałów informacyjnych, organizowanie „Gwiazdki” dla marynarzy marynarki wojennej i handlowej, propagowanie idei kolonii, nauka pływania, organizacja sportów wodnych i wycieczek krajowych po wodach śródlądowych i nad morze, opracowywanie na swoim terenie tras kajakowych i żeglarskich, organizacja kursów teoretycznych i praktycznych dotyczących budowy kajaka, żagłówki, obejmujących też zagadnienia nawigacji, organizowanie zbiorów finansowych na FOM.

Problematyka morska oraz wodna zyskiwała wśród dzieci i młodzieży szkolnej dość szybko duże zainteresowanie. Już po roku działalności stowarzyszenia jego działacze zaznaczali, iż:

Trzeba zupełnie obiektywnie stwierdzić, że zainteresowanie młodzieży sprawami morza jest olbrzymie. Dominuje ono ponad wszystkimi innymi. W szkołach, do których dotarła ideologia Ligi, wszyscy uczniowie gremialnie zapisują się do kół szkolnych LMiK⁴⁶.

Tworzenie kół szkolnych w poszczególnych okręgach Ligi przebiegało różnie. W Okręgu Warszawskim 1 stycznia 1935 r., w mieście Warszawa funkcjonowały 93 koła szkolne, natomiast w samym województwie było ich 30, razem 123 koła liczące 12 426 członków⁴⁷. W Okręgu Lubelskim w 1934 r. istniało 258 kół szkolnych zrzeszających 14 472 członków⁴⁸. W samym mieście Lublinie działało 51 kół liczących ponad 4 tys. członków, co skłoniło władze okręgowe Ligi do ustanowienia w październiku 1934 r. odrębnego oddziału szkolnego dla miasta Lublina⁴⁹.

Na terenie działalności Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego w 1935 r. istniało 330 kół liczących 21 929 członków, z tego 196 kół w województwie lwowskim (35 w szkołach średnich i zawodowych – razem 4404 członków, 161 w szkołach powszechnych – razem 10 832 członków), 80 kół w województwie stanisławowskim (9 w szkołach średnich i zawodowych – razem – 736 członków, 71 w szkołach powszechnych – razem 2879 członków), 54 koła w województwie

---

45 *Regulamin Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej...*, s. 6–7; D. Koźmian, *Wychowanie morskie w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce międzywojennej (1918–1939)*, [w:] *Oświata, szkolnictwo i nauka w latach II Rzeczypospolitej*, red. K. Poznański, Lublin 1991, s. 393.

46 Socha, dz. cyt., s. 88.

47 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1. IV.1933–1.IV.1935...*, s. 101.

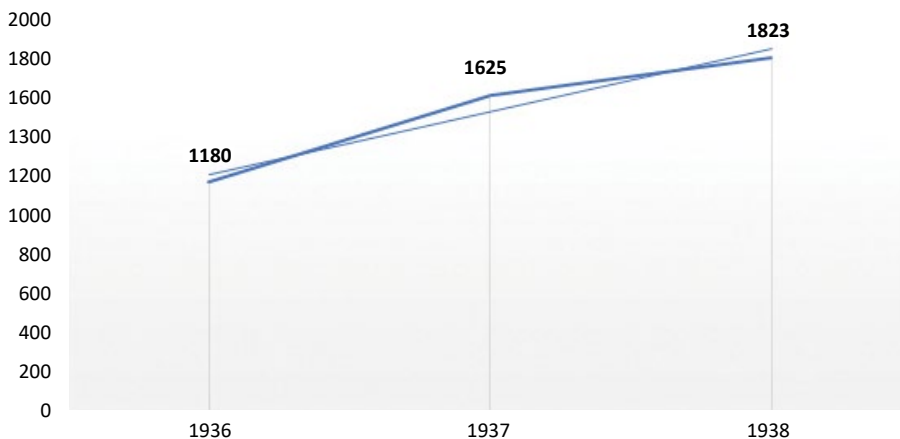
48 *Sprawozdanie Okręgu Lubelskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej w Lublinie za rok 1934*, Lublin 1935, s. 13.

49 Tamże, s. 12; por. F. Gończyński-Jussis, dz. cyt., s. 254.

tarnopolskim (10 w szkołach średnich i zawodowych – razem 740 członków, w szkołach powszechnych 44 – razem 2338 członków)⁵⁰.

W Okręgu Krakowskim LMiK od początku jej działalności do stycznia 1935 r. funkcjonowało 39 kół szkolnych liczących około 3 tys. członków. W ciągu tego roku, jak z zadowoleniem informowała Okręgowa Sekcja Młodzieży, zorganizowanych zostało 190 nowych kół. W 1937 r. liczba ta wzrosła do 292 o łącznej liczbie przeszło 201 000 członków⁵¹.

Wykres 1. Ogólna liczba zarejestrowanych kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej w latach 1936–1938

Źródło: opracowanie na podstawie *Sprawozdania z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1936–1.I.1939*, Warszawa 1939, s. 62.

Liczba kół szkolnych LMiK szybko wzrastała. Ich rejestracja przeprowadzona w dniu 1 czerwca 1936 r. na podstawie kart sprawozdawczych wykazała, że w tym czasie w kraju funkcjonowało już 850 kół⁵². Ogólna liczba członków wynosiła według tych danych blisko 63 tysiące, z czego 54% stanowili chłopcy (34 tys.), a 46% dziewczęta (około 29 tys.)⁵³. Biorąc pod uwagę typy szkół to największa liczba członków kół rekrutowała się spośród uczniów szkół powszechnych. Stanowili oni 54,8% ogółu, a więc ponad 34 tysiące. Następną pod względem wielkości liczbą byli uczniowie szkół gimnazjalnych – około 23 tysiące, z czego w gimnazjach ogólnokształcących było to 18,5 tys. (29,5% ogółu), w gimnazjach zawodowych około 4,5 tys. młodzieży (7,5% ogółu). Uczniowie pozostałych typów szkół stanowili 8%

50 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1. IV.1933–1.IV.1935...*, s. 71.

51 „Młodzi! Na Morze” 1937, nr 1, s. 7–8.

52 Są to dane sporządzone na bazie przesłanych do Zarządu Głównego kart rejestracyjnych kół. Według danych notowanych w ewidencji okręgów LMiK, liczba kół w tym czasie na terenie kraju miała wynosić aż 2128. Zob. *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1935–1.I.1937*, Warszawa 1937, s. 43. Według danych podawanych przez Główny Urząd Statystyczny RP, w 1936 r. istniało w szkołach wszystkich typów 2182 koła. *Mały Rocznik Statystyczny...*, s. 341.

53 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1935–1.I.1937...*, s. 43; „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 2, s. 12.

ogółu, czyli około 5 tys., w tym: szkoły rzemieślnicze – 3,4%; zakłady kształcenia nauczycieli – 0,4%; licea ogólnokształcące – 3,1%; licea zawodowe – 1,1%⁵⁴. Wśród uczniów szkół powszechnych interesującym zjawiskiem był fakt, że wśród członków kół przeważały dziewczęta, których liczba wynosiła około 18 tys., podczas gdy liczba chłopców około 17 tys.⁵⁵ We wszystkich pozostałych typach szkół, większość stanowili chłopcy.

Dynamika wzrostu liczby kół szkolnych LMiK w latach 1936–1938 była znaczna. W ciągu wskazanych trzech lat wyniosła ona 54,5% (powstało nowych 643 kół). Świadczy to o dużych zdolnościach organizacyjnych działaczy Ligi oraz znacznym zainteresowaniu współpracą z tą organizacją ze strony środowisk szkolnych, co było też świadectwem jej sukcesu związanego z propagowaniem wychowania morskiego wśród dzieci i młodzieży oraz szerzej, społeczeństwa polskiego. Statystyki opracowywane przez Wydział Wychowania Morskiego Młodzieży LMiK⁵⁶ były sporządzane na podstawie kart rejestracyjnych szkolnych kół, dostarczanych do poszczególnych okręgów Ligi, a także do Zarządu Głównego. Dane te, jak zaznaczano w sprawozdaniach Zarządu Głównego, nie były kompletne, gdyż ze sprawozdań okręgowych wynikało, że faktyczna liczba szkolnych kół jest większa i w 1939 r. wynosiła już 3277⁵⁷.

Akcja propagowania idei tworzenia na terenie szkół kół LMiK odbywała się we współpracy z władzami szkolnymi oraz środowiskiem nauczycielskim. Dla przykładu, Sekcja Szkolna przy Zarządzie Okręgu Lubelskiego LMiK, 25 marca 1934 r. zorganizowała Zjazd Dyrektorów Średnich Zakładów Naukowych i Kierowników Szkół Powszechnych, dzięki czemu „zdołała pozyskać dla idei wychowania młodzieży w duchu morskim jej bezpośrednich wychowawców”⁵⁸. Efektem tego wydarzenia, popieranego przez kuratora Okręgu Szkolnego Lubelskiego Stanisława Lewickiego (członka Zarządu Okręgu), było „rozbudzenie ogromnego zainteresowania sprawami L.M.K wśród nauczycielstwa lubelskiego oraz szereg cennych wskazań dla pracy ligowej”⁵⁹. W konkluzji działalności w środowisku szkolnym, lubelscy działacze okręgowi podkreślili, poświęcono wiele sił i pracy w tym aspekcie, „doceniając w pełni doniosłość tego odcinka ze względu na wychowanie młodych pokoleń w ideologii morskiej, z drugiej zaś strony mając stale na uwadze odrębność i specyficzny charakter pracy młodzieżowej”. I dalej zaznaczyli: „Z radością możemy stwierdzić, że rezultaty pracy na tym odcinku są duże”⁶⁰.

---

54 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1935–1.1.1937...*, s. 43.

55 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 2, s. 12.

56 Wydział Wychowania Morskiego Młodzieży zastąpił przy Zarządzie Głównym LMiK Komisję do Spraw Młodzieży. „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 3, s. 4.

57 Powód rozbieżności stanowił fakt, że część kart rejestracyjnych nie została przesłana do Zarządu Głównego LMiK przez zarządy okręgów i oddziałów. Zob. *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 62–63.

58 *Sprawozdanie Okręgu Lubelskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej za rok 1934*, Lublin 1935, s. 12.

59 Tamże.

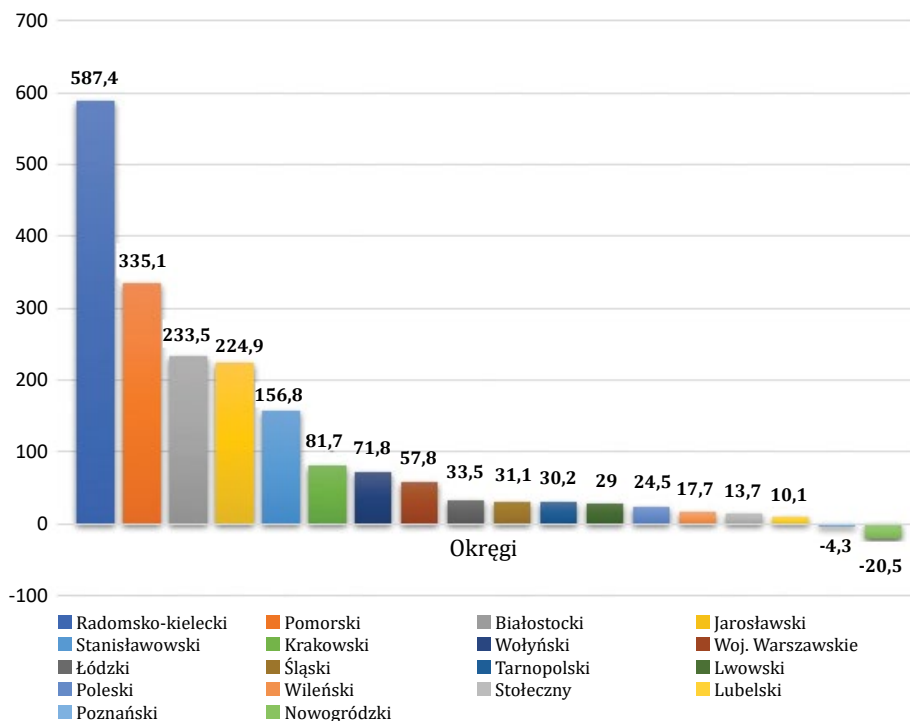
60 Tamże, s. 13.

Tabela 1. Liczba członków zarejestrowanych kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej w latach 1936–1938 z wyszczególnieniem poszczególnych typów szkół

Typ szkoły	Rok		
	1936	1937	1938
Szkoły powszechne	65243	85614	117610
Gimnazja i licea ogólnokształcące	8924	9001	10208
Szkoły rzemieślnicze	2807	2807	3563
Szkoły zawodowe	36463	39531	51411
Seminaria nauczycielskie	360	360	164
Ogółem	113797	137313	182956

Źródło: *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 62.

Wykres 2. Przyrost procentowy liczby członków w kołach szkolnych LMiK na terenie poszczególnych okręgów w okresie od 1 stycznia 1937 do 1 stycznia 1938 r.

Źródło: opracowanie na podstawie *Sprawozdania z działalności Okręgu Pomorskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej w r. 1937*, Toruń 1938, s. 42.

W latach 1936–1938 wzrost ogólnej liczby członków kół szkolnych LMiK wyniósł 60,8% (wzrost o 69 159 członków). Największy był w przypadku uczniów szkół powszechnych, gdyż wyniósł aż 80,3% (wzrost o 52 367 członków). W pozostałych typach szkół dynamika wzrostu była niższa i wynosiła: gimnazja i licea

ogólnokształcące – 14,4% (wzrost o 1284 członków); szkoły rzemieślnicze – 26,9% (wzrost o 756 uczniów); szkoły zawodowe – 41% (wzrost o 14 948 uczniów). Natomiast wśród uczniów seminariów nauczycielskich nastąpił regres, bowiem można w tym kontekście odnotować spadek o 54,4% (mniej o 196 członków). Ten stan rzeczy miał swoją przyczynę w procesie likwidacji tego rodzaju placówek i ich przekształcaniu na licea pedagogiczne⁶¹.

Rozwój kół pod względem liczby członków był w poszczególnych okręgach LMiK dość zróżnicowany. Na przestrzeni roku – od 1 stycznia 1937 do 1 stycznia 1938 – w ówczesnych 16 okręgach ligowych wystąpił większy lub mniejszy wzrost. W przypadku dwóch (poznańskiego i nowogrodzkiego) wystąpiło nawet zjawisko regresu. Natomiast największy procentowy wzrost tego wskaźnika odnotowały okręgi radomsko-kielecki (587,4%) i pomorski (335,1%).

Warto jeszcze zwrócić uwagę na dane dotyczące liczby członków kół szkolnych w ogólnej liczbie członków LMiK. W 1937 r. było to 25,5%, w 1938 r. – 35%⁶². Można zatem wnioskować, iż że sukces frekwencyjny LMiK, jako organizacji ogólnopolskiej był w dużej mierze osiągnięty dzięki skutecznej akcji prowadzonej przez nią właśnie na odcinku szkolnym.

Formy działalności kół szkolnych LMiK

Koła szkolne LMiK realizowały szereg form pracy z dziećmi i młodzieżą, wdrażając w ten sposób w praktyce wychowanie morskie i wodne. Analizując dokonania kół należy zaznaczyć dużą aktywność i zaangażowanie uczniów w ich działalność, nie tylko w większych ośrodkach i szkołach średnich, ale i w małych szkołach powszechnych. Funkcjonowanie kół było wydatnie wspierane przez Zarząd Główny LMiK, a także jej lokalne struktury, zarówno na poziomie okręgów, obwodów, jak i poszczególnych oddziałów tej organizacji. Koła inicjowały i organizowały przedsięwzięcia na terenie własnych szkół i dla środowiska, a także uczestniczyły w wydarzeniach przygotowywanych przez inne organizacje uczniowskie, jak również przez działaczy LMiK, bądź władze państwowe i samorządowe.

W bieżącej pragmatyce działalności kół, jedną z najczęstszych form pracy były akcje odczytowe, opracowywanie i wygłaszanie referatów, co odbywało się podczas zebrań kół lub przy okazji uroczystości i obchodów związanych z morzem i polskimi tradycjami morskimi.

W IV Państwowym Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Krakowie w roku szkolnym 1931/1932 posiedzenia koła odbywały się z częstotliwością co dwa tygodnie, w poniedziałki o godzinie 18:00. Frekwencja była wysoka i sięgała 76%, przy czym koło liczyło 55 uczniów⁶³. Wygłaszane przez członków referaty poświęcone były następującym zagadnieniom:

---

61 Tamże, s. 63.

62 Obliczenia na podstawie: T. Białas, dz. cyt., s. 40–41. Autor ten podaje następujące dane: dla 1937 r. – liczba członków LMiK ogółem – 535 237, liczba członków kół szkolnych – 136 396; dla 1938 r. – odpowiednio – 889 818 i 311 091.

63 *Sprawozdanie XIV Dyrekcji Państwowego Gimnazjum IV. im. H. Sienkiewicza w Krakowie za rok szkolny 1931/1932*, Kraków 1932, s. 66–67.

- 1) Łódź podwodna;
- 2) Gdynia port morski;
- 3) Bitwa falklandzka;
- 4) Gdańsk a Polska (do rozbiorów);
- 5) Bitwa pod Cuszimą;
- 6) Bitwa jutlandzka;
- 7) Nowoczesna marynarka wojenna;
- 8) Historia marynarki wojennej;
- 9) Wyszkolenie oficera polskiej marynarki wojennej;
- 10) Polska marynarka handlowa;
- 11) Znaczenie lotnictwa w marynarce⁶⁴.

Referaty były prezentowane przez uczniów w ciekawej formie, bogato ilustrowane wykresami i przeźrocami. Przeważnie towarzyszyły im dyskusje nad przedłożonymi wystąpieniami.

W III Państwowym Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie w roku szkolnym 1935/1936 zebrania takie odbywały się raz w miesiącu, w pierwszy lub drugi piątek miesiąca, m.in. w sali lekcyjnej udekorowanej „na sposób morski”⁶⁵. Centralnym punktem zebrania był referat połączony z wyświetlaniem zdjęć lub przeźroczy, po którym następowała dyskusja. Na zakończenie odczytywane były komunikaty koła lub oficjalnie LMiK. Tematy wystąpień uczniowskich były następujące:

- 1) O statku m/s „Piłsudski”;
- 2) Propagandowy referat Bogusława Leśnodorskiego, delegata LMiK dla całej społeczności uczniowskiej szkoły;
- 3) O marynarce wojennej w czasie wojny światowej;
- 4) Polska Marynarka Wojenna;
- 5) O wyprawach do kraju wiecznego lodu⁶⁶.

Podobnie w II Państwowym Gimnazjum w Orłowej na Zaozlu, działalność liczącego 50 uczniów koła szkolnego LMiK koncentrowała się na wygłaszaniu tematycznych referatów podczas zebrań. W roku szkolnym 1938/1939 dotyczyły one stosunków polsko-gdańskich, praw Polski na terenie Wolnego Miasta i życia Polaków w Gdańsku⁶⁷. W 1936 r. koła szkolne LMiK przeprowadziły ogółem 6562 odczyty i pogadanki, co stanowiło siedem rocznie przypadających na jedno koło⁶⁸. Zarząd Główny Ligi przygotowywał dla ubogacenia tej sfery aktywności kół różnorodnie pomoce naukowe np. w roku szkolnym 1934/1935 były to zestawy przeźroczy o tematyce morskiej, co zostało odnotowane na łamach czasopisma „Polska na Morzu”:

Duże zainteresowanie wywołały wśród Kół Szkolnych L.M.K. przeźrocza filmowe, stanowiące, dzięki zastosowaniu aparatu „Orkak” doskonałą pomoc w ich działalności. Zarząd Główny jest już w posiadaniu trzech serii takich przeźroczy, które zostały wykonane

64 Tamże, s. 66.

65 *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III. Im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie za rok szkolny 1935/36*, Kraków 1936, s. 36.

66 Tamże.

67 *II. Państwowe Gimnazjum w mieście Orłowa, Zaozlie. Sprawozdanie za rok szkolny 1938/39*, mps, s. 8.

68 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1935–1.I.1937...*, s. 42.

z inicjatywy prezesa Oddziału Kolejowego L.M.K. w Ciechanowie i dają przejrzysty rys historyczno-geograficzny o Wybrzeżu Polskim. Całość składa się z 300 przeźroczy i obejmuje miasto i port Gdynię, wybrzeże i półwysep Helski: do każdej serii dołączony jest tekst, omawiający treść przeźroczy⁶⁹.

Tabela 2. Przykładowe formy działalności wybranych szkolnych kół Ligi Morskiej i Kolonialnej w roku szkolnym 1935/1936

Lp.	Koło szkolne LMiK	Przykładowe formy działalności
1.	Koło przy Państwowym Gimnazjum im. Hetmana Jana Tarnowskiego w Tarnobrzegu	Opracowało jednodniówkę rocznicową na pamiątkę odzyskania dostępu do morza, w której znalazły się prace członków, zarówno artykuły, jak i twórczość poetycka.
2.	Koło przy Szkole Powszechnej nr 1 w Tomaszowie Lubelskim	Urządziło akademię poświęconą Gdańskowi i stosunkom polsko-gdańskim. Złożyły się na nią referaty, deklamacje solowe i chóralne, obrazek sceniczny, a także wyświetlenia widoków Gdańska przy pomocy epidiaskopu.
3.	Koło przy 3-klasowej Koedukacyjnej Szkole Handlowej w Nowym Sączu	Koło propagowało działalność LMiK na terenie innych szkół; 23 lutego 1936 r. zorganizowało obchody 16. rocznicy odzyskania dostępu do morza, na których obecna była młodzież szkolna z gronem pedagogicznym, a także członkowie szkolnych kół LMiK z pozostałych szkół z terenu Nowego Sącza. Były one ubogaczone częścią artystyczną z występami chóru i orkiestry oraz deklamacjami. W ramach uroczystości wygłoszone zostały referaty tematyczne, w tym szczególnie wyróżniony pt. <i>Polskie żądania kolonialne</i> .
4.	Koło przy Prywatnej Szkole Ogrodniczej w Płocku	Członkowie koła opracowali i wygłosili referaty: <i>Polska flota wojenna, Polacy we Francji, Szolc-Rogosiński, Podróż „Daru Pomorza”</i> ; w okresie karnawałowym urządzono „zabawę morską”; koło aktywnie współpracowało z Polonią brazylijską, co przejawiało się w wysłaniu polskiej młodzieży w Apucaranie: egzemplarzy miesięcznika „Polska na Morzu”, pism ilustrowanych, albumów, płyt gramofonowych z utworami ludowymi; koło przygotowało komediijkę, celem zebrania funduszy na FOM.
5.	Koło przy Gimnazjum im. Adama Asnyka we Lwowie	Koło zorganizowało wystawę morską, zwiedzaną przez młodzież i rodziców, a zebraną podczas prezentacji kwotę pieniężną przekazano na FOM.
6.	Koło przy Szkole Powszechnej nr 2 w Starachowicach	Koło urządziło akademię morską z odegraniem obrazka scenicznego pt. „Kochamy morze” oraz ze śpiewami i deklamacjami. Całkowity dochód z tego wydarzenia przekazano na FOM.

Źródło: „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 6, s. 15.

Oprócz odczytów i referatów koła organizowały szkolne uroczystości poświęcone morzu, odbywające się najliczniej w miesiącu lutym, w okolicach kolejnych jubileuszy odzyskania przez Polskę dostępu do morza. Miały one formułę akademii, poranków, wieczornic, często z przedstawieniami, obrazkami scenicznymi, deklamacjami, śpiewami, loteriami, a nawet zabawami. Ważną formą powiązaną przeważanie z tymi wydarzeniami były przygotowywane przez uczniów wystawy morskie. Koła prezentowały na nich tworzone przez siebie kolekcje obrazów, ikonografii pocztówek, widoków morza i Pomorza, ukazujących funkcjonowanie portów w Gdyni i Gdańsku, życie morskie, sporty wodne, problematykę gospodarki morskiej i zagadnienia polskiej floty handlowej i marynarki wojennej.

69 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 1, s. 16.

Eksponowały wykonane przez swoich członków lub pozyskane modele statków i okrętów, proporczyki, czasopisma, odzewy i wydawnictwa poświęcone tematyce morskiej. Wystawy zwiedzali uczniowie i nauczyciele, także z innych szkół, rodzice i zaproszeni goście. W roku szkolnym 1936/1937 przedsięwzięcia takie zrealizowały np. – Koło im. Eugeniusza Kwiatkowskiego przy Szkole Powszechnej w Skomialnej Białej oraz koło przy Szkole Ćwiczeń Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Lesznie w województwie poznańskim. Szczególnym rodzajem „wystawy” mogło poszczycić się Koło przy Prywatnym Koedukacyjnym Gimnazjum im. J. Piłsudskiego w Busku. W 1935 r. urządziło ono w szkole „salę morską”, która:

zamieniła się w muzeum i spełnia rolę ośrodka propagandowego na cały powiat: znajdują się w niej okazy fauny i flory znad naszego Bałtyku, ceramika kaszubska, piękne modele jednostek polskiej mar. woj. i handl., alfabet morski, banery Polski i innych państw obcych, ponad sto fotografii, obrazów i rycin, ilustrujących nasze wybrzeże i Gdynię. Przy tym zbiory te są stale kompletowane, jak i biblioteka morska, w której koło zgromadziło już przeszło 100 tomów⁷⁰.

Koła podejmowały też starania o uzyskanie własnych sztandarów. W roku szkolnym 1935/1936 udało się to kołu przy Szkole Powszechnej w Wierzejkach na terenie Okręgu Lubelskiego LMiK. Uroczystość jego poświęcenia była dużym wydarzeniem dla lokalnej społeczności. Aktu poświęcenia dokonał ks. kanonik Wojdyno, który przy tej okazji wygłosił sugestywne kazanie na temat znaczenia morza dla rozwoju „potęgi mocarstwowej Polski”. W trakcie ceremonii sztandar został udekorowany aż 60 gwoździami, zaś jego „rodzicami chrzestnymi” byli przedstawiciele obwodu LMiK w Łukowie, prezes Władysław Dmoch i W. Królikowska⁷¹.

Tabela 3. Przykładowe formy działalności wybranych kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej w roku szkolnym 1936/1937

Lp.	Koło szkolne LMiK	Przykładowe formy działalności
1.	Koło im. Eugeniusza Kwiatkowskiego przy Szkole Powszechnej w Skomialnej Białej	Koło zorganizowało „Dzień morza polskiego” dla uczczenia rocznicy odzyskania dostępu do morza oraz wystawę morską. Uroczystość miała następujący program: nabożeństwo z udziałem miejscowych organizacji; otwarcie wystawy morskiej w sali szkolnej. Ekspozycje na wystawę członkowie przygotowywali na przestrzeni ośmiu miesięcy. Wystawa obejmowała działy: 1) piękno morza polskiego; 2) nasza flota wojenna i handlowa; 3) co nam daje morze; 4) Gdynia – nasze okno na świat; 5) żądamy kolonii dla Polski; 6) modele, rysunki i wykresy. Honorowe miejsce na wystawie zajmował portret E. Kwiatkowskiego, przesłany przez niego samego, a także książka <i>Kronika o polskim morzu</i> z własnoręczną dedykacją ministra. Na wystawie duże zainteresowanie wzbudzał okazały model okrętu „Polonia”.
2.	Koło przy Szkole Powszechnej nr 2 w Tczewie	Koło działało w myśl hasła „Budujemy okręty – zdobywamy kolonie”; urządziło akademię pt. „Dzień morza”, w czasie której jego członkowie przeprowadzili zbiórkę na FOM. Zebrano kwotę 47,38 zł.

70 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 2, s. 24.

71 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 2, s. 23.

Lp.	Koło szkolne LMiK	Przykładowe formy działalności
3.	Koło przy Szkole Ćwiczeń Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Lesznie w województwie poznańskim	Koło pracowało z podziałem na sekcje. Sekcja odczytowa przygotowała pięć referatów na tematy związane z morzem, koloniami, marynarką wojenną i handlową, przyrodą morza i Pomorza. Sekcja wydała też jednodniówkę i prowadziła „album morski” zbierając obrazki i ryciny morskie. Sekcja imprezowa współpracowała z innymi organizacjami przy realizacji obchodów święta 11 Listopada, a sama przygotowała obchody w dniu 10 lutego, a także urządziła wystawę morską i kolonialną. Sekcja korespondencyjna nawiązała korespondencję z Polonią amerykańską oraz szkolnymi kołami LMiK z Czarnkowa i Bydgoszczy. Sekcja biblioteki morskiej zebrała 25 książek pochodzących z darów członków koła. Koło gromadziło środki na FOM poprzez sprzedaż starych gazet i flaszek. Na stanie koła pozostawały: kronika koła, jednodniówka, album morski, 16 obrazków z widokami morskimi, kolekcja obrazków z życia marynarki wojennej i handlowej, dwa obrazki okrętów podwodnych ulepione ze znaczków FOM, model żaglowca „Dar Pomorza”, model żagłówki, modele statków „Batory” i „Piłsudski”, kolekcja rycin z życia gen. G. Orlicz-Dreszera, obraz pt. „Liga Morska i Kolonialna”, obraz przedstawiający statek „Polonia”, obraz prezentujący wybrzeże Morza Bałtyckiego, trzy banderki płócienne LMiK. Koło założyło książeczkę Komunalnej Kasy Oszczędności, na którą złożyło 49,70 zł. Na FOM przekazało 65,60 zł.
4.	Koło przy Gimnazjum Sióstr Urszulanek w Kołomyi	Koło liczyło 80 członków. Urządziło „wielką zabawę morską”, na którą zaprosiło gości ze szkoły i środowiska. Podczas zebrań koła wygłaszane były referaty z wykorzystaniem episkopu. Koło prowadziło naukę wyrazów ze słownika morskiego.

Źródło: „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 10, s. 14.

Oprócz kolekcji o charakterze ikonograficznym i poglądowym koła przenieśli, zbierały i rozpowszechniały prasę morską (np. „Polska na Morzu”, „Morze”), a także literaturę morską i marynistyczną, tworząc własne, tematyczne biblioteczki⁷². W tym obszarze aktywności kół wymienić można również własne wydawnictwa w formie okolicznościowych jednodniówek, a nawet wydawnictw periodycznych. Duże osiągnięcia w tym zakresie miały koła szkolne LMiK w Jarosławiu, gdzie powstał Międzyszkolny Komitet Ligi Morskiej i Kolonialnej, wydający pisemko „Frontem do Morza”, w którym uczniowie publikowali swoją własną twórczość poetycką, zamieszczane były opowiadania morskie, teksty poświęcone działalności Ligi, polityce morskiej, sprawom morza polskiego i emigracji, tematyce sportów wodnych, pracy szkolnych kół wraz z kroniką wydarzeń z ich udziałem⁷³. Opracowywane do tego pisemka teksty uczniowskie charakteryzowały się dużą wrażliwością młodych ludzi na problematykę morską i świadczą o ich autentycznym „patriotyzmie

72 Podawane w sprawozdawczości LMiK zbory bibliotek kół szkolnych liczyły: w 1936 r. – 7036 tomów; w 1937 r. – 7847 tomów; w 1938 r. – 10 798 tomów. *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1937–1.I.1939...*, s. 62.

73 Innym przykładem własnej działalności wydawniczej szkolnych kół LMiK była efemerydalna publikacja pt. „Gdańsk. Jednodniówka wydana staraniem Zjednoczenia Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej w Sosnowcu”. Zob. szerzej: A. Ruta, *Jednodniówki Ligi Morskiej i Kolonialnej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2007, t. 10, z. 2, s. 295–296. Koło szkolne LMiK przy Prywatnym Gimnazjum Żeńskim w Rzeszowie w 1934 r. redagowało pisemko „Na Fali”. Z. Machaliński, *Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1969, s. 136.

morskim". W numerze 11 z 1937 r. „Frontem do Morza”, uczeń klasy II, w tekście dotyczącym Polonii i emigracji (pt. *Dajcie nam pionierów polskości!*) pisał:

Od nas samych zależy, by stanąć w drzwiach świata, my sami możemy sprawić, by stopy nasze opluskiwały bursztynowe fale oceanów, jeśli atlas świata jest dla nas najpotężniejszą lekturą, a płynąc w letni wieczór kajakiem, zamykamy oczy, aby ujrzeć na brzegach palmy, a stojąc przy torze kolejowym czujemy, że przelatujące pociągi porywają nam serca jeśli myśl nasza błądzi szlakiem Conrada i Londona – wiedzmy, że nasze marzenia mogą stać się rzeczywistością⁷⁴.

Tematyka Polonijna urzeczywistniała się w różnych formach aktywności kół, jednakże wyróżnić należy prowadzoną przez nie korespondencję z młodzieżą polonijną, w tym także gromadzenie i przesyłanie jej darów w postaci dzieł literatury polskiej, czasopism, wydawnictw, płyt z nagraniami i różnych „artefaktów polskości”. Np. koło przy Prywatnej Szkole Ogrodniczej w Płocku w roku szkolnym 1935/1936 przesłało młodzieży polskiej w Apucaranie w Brazylii dary w postaci: egzemplarzy miesięcznika „Polska na Morzu”, zbioru pism ilustrowanych, albumów oraz płyty gramofonowe z polskimi utworami ludowymi⁷⁵. Podobnie koło przy Szkole Powszechnej nr 12 w Lublinie, które w roku szkolnym 1935/1936 przesłało dla młodzieży polskiej na emigracji w Brazylii 400 książek⁷⁶. Koła szkolne LMiK korespondowały również ze swoimi rówieśnikami z innych szkolnych kół Ligi, funkcjonujących w placówkach w różnych miejscowościach na terenie Polski.

Dużą aktywnością wykazywało się koło szkolne LMiK w I Państwowym Gimnazjum im. J. Słowackiego w Przemyślu. W roku szkolnym 1935/1936 przeszło ono istotną reorganizację. W miejsce systemu organizacji tego rodzaju kół opartych o klasę, powstało jedno koło, wspólne dla całej szkoły, dzięki czemu 11 kół klasowych zastąpiło jedno koło międzyklasowe zrzeszające 100 członków⁷⁷. Zarząd Oddziału Ligi przekazał mu pieczęć z numerem ewidencyjnym I. W pracy koła wykazać można kilka istotnych form działalności. Wytoczył je plan, który obejmował:

- 1) prenumeratę i dostarczanie członkom fachowych czasopism w zakresie tematyki morskiej, takich jak: „Morze”, „Zew Morza”, „Polska na Morzu” i „Szkwał”. Ich lektura miała przyczynić się do „ideowego przysposobienia młodzieży do obrony morza polskiego i pogłębienia świadomości o potrzebie posiadania kolonii zamorskich”;
- 2) czytanie czasopism przez wszystkich członków koła;
- 3) dyskusje;
- 4) zbieranie składek miesięcznych na FOM;
- 5) uczczenie rocznicy odzyskania dostępu Polski do morza;
- 6) udział w Święcie Morza⁷⁸.

74 „Frontem do Morza. Organ Międzyszkolnego Komitetu Ligi Morskiej i Kolonialnej w Jarosławiu” 1937, nr 11, s. 3.

75 Zob. tabela 2.

76 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 11, s. 15.

77 *Sprawozdanie Dyrekcji I. Państwowego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu za rok szkolny 1935/36*, Przemyśl 1936, s. 22–23.

78 Tamże, s. 23.

Ponadto w czerwcu zarząd koła wysłał trzech uczniów na bezpłatny tygodniowy obóz propagandowy do Jarosławia. Program obozu obejmował: cykl odczytów dotyczących: 1) morza i Pomorza z perspektywy historycznej, etnograficznej i gospodarczej; 2) zagadnienia związane z funkcjonowaniem i rozwojem portu w Gdyni, handlu morskiego i marynarki wojennej; 3) wychowanie wodne, naukę pływania, kajakerstwo i wioślarstwo; 4) omówienie instrukcji organizacji i działalności szkolnych kół LMiK⁷⁹.

W Gimnazjum Polskim w Gdańsku pod koniec roku szkolnego 1933/1934 powstało Koło im. Króla Zygmunta Augusta, liczące 25 członków. Rozpoczęło ono gromadzenie biblioteczki morskiej i kolonialnej, przy wsparciu Zarządu Oddziału Gdańskiego LMiK. W kole rozwijało się czytelnictwo, samokształcenie, uczniowie opracowywali i wygłaszali referaty. W planach było wdrożenie prac praktycznych i wycieczek morskich⁸⁰.

Wracając do tematyki uroczystości i obchodów rocznicowych, to ten aspekt pracy wychowawczej kół uwydatniał się przede wszystkim podczas kolejnych rocznic odzyskania przez Polskę dostępu do morza, przypadających na dzień 10 lutego. Od 1928 r. było to również Święto Polskiej Marynarki Wojennej. W styczniu 1936 r. Zarząd Główny LMiK w stosownym okólniku zwracał uwagę na szczególne znaczenie tego święta w kontekście oddziaływań wychowawczych na społeczność uczniowską: „Obchód organizowany winien być pod kątem wciągnięcia w orbitę bezpośredniej współpracy z Ligą najszerszych mas młodzieży szkolnej i pozaszkolnej”. Takie rozłożenie akcentów i silne lansowanie omawianej rocznicy w przekazie wychowawczym wynikało z faktu, iż najważniejsze w kontekście tradycji morskiej Święto Morza odbywało się z końcem miesiąca czerwca, co utrudniało zorganizowany udział w jego obchodach uczniów wszystkich typów szkół⁸¹.

Tabela 4. Przykładowe obchody 16. rocznicy odzyskania przez Polskę dostępu do morza w lutym 1936 r., organizowane przez koła szkolne Ligi Morskiej i Kolonialnej

Lp.	Koło szkolne LMiK	Przebieg uroczystości
1.	Koła szkolne LMiK we Lwowie	Koła urządziły trwającą od 9 do 22 lutego wystawę morską; 14 lutego odbyły się uroczystości w Teatrze Wielkim, z programem w całości wykonanym przez członków kół. Wykonano m.in. pieśni kaszubskie, deklamacje zbiorowe, utwór sceniczny Wosia Burdysza (Jana Karnowskiego) <i>Wobrok Swantewita</i> ze śpiewami i tańcami przy akompaniamencie orkiestry.
2.	Koło przy Szkole Powszechnej nr 13 w Poznaniu	10 lutego członkowie koła we współpracy z kołem ze Szkoły Powszechnej nr 43 urządzili uroczystości z okazji 16. rocznicy odzyskania dostępu do morza. Złożyło się na nie 16 punktów programu w tym: dwa referaty, deklamacje zbiorowe i solowe, trzy inscenizacje i sztuki o morzu i polskiej flocie oraz śpiewy. Po południu uroczystość została powtórzona dla rodziców. W trakcie ceremonii prowadzona była zbiórka na FOM.
3.	Koło przy 7-klasowej Szkole Żeńskiej w Dębicy	10 lutego koło urządziło poranek z następującym programem: hymn <i>Nasz Bałtyk</i> , przemówienie, deklamacja <i>Wiatr z nad Bałtyku</i> , referat <i>Nasz port Gdynia</i> , taniec kaszubski „Szoc jedno kolo”, deklamacja zespołowa <i>Pieśń marynarzy</i> , śpiew solowy <i>Morowa marynarska wiara</i> , taniec kaszubski „Acker szoc”, hymn państwowy. Po poranku uczennice rozprowadzały znaczki FOM.

79 Tamże.

80 *Sprawozdanie Dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1933/34*, Gdańsk 1934, s. 60.

81 *20 lat działalności L.M.K. Na Dni Morza 1938 r.*, Warszawa 1938 r., s. 21–22.

Lp.	Koło szkolne LMiK	Przebieg uroczystości
4.	Koło przy Szkole Powszechnej w Skierbieszowie (województwo lubelskie)	9 lutego koło urządziło wieczornicę, na program której złożyły się następujące punkty: zagajenie, referaty <i>O znaczeniu morza w ogóle a polskiego w szczególności</i> i <i>Nie damy sobie wydrzeć morza</i> , deklamacje solowe i zbiorowe, inscenizacja <i>Burzy na morzu</i> , śpiewy chóralne, obrazek sceniczny opracowany przez ucznia kl. VII pt. „Nad Bałtyk”. Po wieczornicy odbywało się rozprowadzanie znaczków na FOM.
5.	Koło przy Szkole Powszechnej nr 1 w Zamościu	Koło przygotowało akademię morską dla całej szkoły. Przy tej okazji udekorowano szkołę wykonując napisy propagandowe, programy, afisze, bandery marynarki wojennej i handlowej, a także dwumetrową latarnię morską i kostiumy dla mew. Podczas akademii rozdawano jej uczestnikom marynarki z kartonu, modeliki latarni morskiej oraz gazetki z hasłem: „Zapisz się na członka Koła Szkolnego LMK”. Koło wysłało 10 zł na FOM.
6.	Koło przy Szkole Powszechnej nr 2 Mławie	Koło zorganizowało uroczystość 10 lutego w Miejskiej Sali Teatralnej. Odbyła się ona dwa razy – jedna dla młodzieży szkolnej, druga dla rodziców i społeczeństwa. Na uroczystość złożyło się chóralne wykonanie szeregu pieśni o morzu, wygłoszenie referatów i deklamacji, obrazki sceniczne <i>Król Bałtyk</i> , <i>Latarnia Morska</i> , tańce marynarskie. Dochód ze sprzedaży biletów przekazano na FOM oraz złożono na książeczkę PKO koła.
7.	Międzyszkolny Komitet Kół LMiK w Jarosławiu	10 lutego, wyłoniony z członków kół zespół artystyczny odegrał sztukę teatralną Janusza Stępowskiego <i>Na morskich szajcach Rzeczypospolitej</i> . Przedstawienie odbyło się oddzielnie dla uczniów szkół powszechnych i średnich. Uzyskany dochód przekazano na FOM.

Źródło: „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 4, s. 13–14.

Wysiłek kół związany z organizowaniem wydarzeń upamiętniających odzyskanie dostępu do Bałtyku koncentrował się w miesiącu lutym. Najbardziej popularnymi formami obchodów były akademie, poranki, wieczornice, wystawy i przedstawienia. W wielu przypadkach młodzież wychodziła z tymi inicjatywami poza środowisko szkolne, przygotowując ceremonie i obchody rocznicowe angażujące całą społeczność lokalną. Ich nieodzownym elementem były zbiórki na FOM, m.in. realizowane poprzez sprzedaż znaczków FOM, bądź poprzez bezpośrednie przekazywanie na ten cel całości lub części przychodów uzyskanych z organizowanych imprez. Wiele z tych wydarzeń miało bogatą oprawę wizualną, wzmacniającą ich wymiar propagandowy poprzez takie formy komunikacji społecznej jak: efektowne dekoracje, hasła, afisze, plakaty, gazetki ścienne. Znaczna ich część była wykonywana przez samych uczniów. Niekiedy obchody te miały duże walory artystyczne, czego przykładem w 1936 r. były przedstawienia urządzone 14 lutego przez członków kół szkolnych LMiK we Lwowie w Tatrze Wielkim i 10 lutego przez Międzyszkolny Komitet Kół LMiK w Jarosławiu, który wystawił sztukę Janusza Stępowskiego *Na morskich szajcach Rzeczypospolitej*⁸². Taki wymiar miało także przygotowane przez koło przy Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Jadwigi we Lwowie słuchowisko radiowe, adoptujące legendę *Król Bursztynowy* autorstwa jego opiekunki p. Rudnickiej, wyemitowane następnie na antenie rozgłośni lwowskiej 11 lutego 1934 r. Spotkało się ono z uznaniem słuchaczy i wywołało żywe reakcje wśród dzieci i młodzieży⁸³.

82 Zob. tabela 4.

83 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1934, nr 3, s. 13.

Il. nr 1. Strona tytułowa sztuki „Na morskich szajcach Rzeczypospolitej” Janusza Stępowskiego – wydanie nakładem LMIK z 1935 r. Kronika ta była często wystawiana przez koła szkolne LMIK w ramach organizowanych przez nie obchodów i uroczystości (ze zbiorów autora)

Również w 1936 r. efektowny, dwugodzinny poranek morski zorganizowały koła z Pucka. Obejmował on 11 punktów programowych:

- 1) występ chóru Towarzystwa Muzycznego;
- 2) *W szesnastą rocznicę* – deklamacja w wykonaniu ucznia Szkoły Handlowej;
- 3) *Polska flota* Artura Oppmana w wykonaniu członka koła z Prywatnej Szkoły Powszechnej H. Szczycińskiej;
- 4) Piosenki morskie – koło przy Szkole Powszechnej nr 6;
- 5) *Kędy łódź kaszubska* – deklamacja w wykonaniu ucznia Gimnazjum im. S. Żółkiewskiego;
- 6) „Z biegiem Wisły” – tańce w wykonaniu uczniów z Prywatnej Szkoły Powszechnej M. Wernikowej;
- 7) *Marynarze i Chinki* w wykonaniu członków koła przy Szkole Powszechnej nr 5;
- 8) *Pieśń marynarzy* Kazimierza Wierzyńskiego w wykonaniu ucznia Szkoły Ogrodniczej;
- 9) *Latarnia morska* – zaprezentował uczeń Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Żeńskim;
- 10) *Taniec marynarzy* w wykonaniu ucznia Prywatnej Szkoły Zawodowej;
- 11) *Wszyscy na morze* – humoreska w wykonaniu uczniów ze Szkoły Ogrodniczej i Gimnazjum im. W. Jagiełły⁸⁴.

84 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 7, s. 13–14.

Fot nr 1. Widowisko teatralne w Szkole Powszechnej w Łaziskach (województwo śląskie, powiat Pszczyzna) poruszające tematykę marynistyczną i propagujące ideę dostępu Polski do kolonii. Nad sceną widnieje hasło: „Morze i kolonie to potęga Polski”. Fotografia została wykonana w 1939 r. (Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego)

Podsumowując tą sferę zaangażowania kół i szkół w obchody rocznicy odzyskania dostępu do morza za lata 1935–1936, Zarząd Główny LMiK stwierdzał: „W szkołach, jak również w poszczególnych organizacjach młodzieży urządzono specjalne akademie i zebrania poświęcone sprawie morza. Na ten cel przeznaczono również w szkołach jedną godzinę wykładów”⁸⁵.

Drugą okazję do koncentracji wysiłku organizacyjnego kół szkolnych stanowiły przypadające z końcem listopada Dni Kolonialne, intensywnie lansowane w przekazie ideowym i propagandzie Ligi. Według założeń jej działaczy, miały one być „wyrazem opinii całego społeczeństwa polskiego, które solidaryzuje się z wystąpieniami oficjalnych przedstawicieli państwa na terenie Ligi Narodów w sprawie zagadnień kolonialnych Polski” oraz przerodzić się w manifestację „potrzeb kolonialnych społeczeństwa polskiego, które nie mając dostatecznych możliwości rozwoju w granicach własnego państwa, ma prawo do otrzymania niezbędnych dla swojego życia przestrzeni”⁸⁶.

22 listopada 1936 r. koło szkolne LMiK przy Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego we Lwowie zorganizowało uroczysty „apel kolonialny”, podczas którego omówione zostały potrzeby Polski w dziedzinie surowcowej i populacyjnej, co zostało poruszone w formie referatu pt. *Zagadnienie kolonialne Polski*. Podkreślona została w nim konieczność posiadania kolonii, jako źródła dobrobytu i siły. Na zakończenie apelu zadeklamowano wiersz Ignacego Kraszewskiego *Bałtyk*⁸⁷.

85 *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1935–1.1.1937...*, s. 83.

86 Tamże, s. 85–86.

87 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 2, s. 14.

Interesującą wieczornicę z okazji Dni Kolonialnych zorganizowało koło przy Szkole Handlowej Stowarzyszenia Kupców Polskich w Zawierciu. Wykonało szereg transparentów, z których jeden został oświetlony. Dekoratorzy przygotowali duży witraż o wymiarach 3x2 m, ukazujący kulę ziemską z Afryką, obok niego palmy o wysokości trzech metrów. Umieszczone za witrażem lampy elektryczne dawały oświetlenie sali, której ściany pokryte były obrazami przedstawiającymi krajobrazy kolonialne: „Dekoracja ta wywołała w sali tajemniczy i egzotyczny nastrój, zwłaszcza, że na scenie przesuwały się postacie mieszkańców kolonii [...]”. Wszystkie postacie wygłaszały przemówienia podkreślające znaczenie i korzyści płynące z posiadania kolonii. Na wstępie wieczornicy uczestnicy uczcili pamięć gen. Gustawa Orlicz-Dreszera. Z kolei opiekun koła prof. Kwarciak wygłosił referat pt. *Dlaczego Polska żąda kolonii*. Po referacie wzniesiono okrzyk: „Żądamy dla Polski kolonii”. Wydarzenie zakończyły „tańce egzotyczne” i inscenizacja piosenki arabskiej⁸⁸.

W kwietniu 1938 r. Dni Kolonialne obchodzone były po raz pierwszy w skali ogólnopolskiej, a towarzyszyły im odbywające się w całej Polsce manifestacje, które zgromadziły łącznie kilkumilionowe rzesze uczestników⁸⁹. W 1939 r. zostały one połączone z Dniami Morza i były obchodzone na przełomie czerwca i lipca jako Dni Morza i Kolonii⁹⁰.

W części kół szkolnych LMiK, jako jedna z form działalności, praktykowane było modelarstwo okrętowe, będące jednym z ważnych elementów w procesie budowania zainteresowania uczniów tematyką morską, w tym również tą związaną z rozwojem Polskiej Marynarki Wojennej i Polskiej Marynarki Handlowej. Szkoły, zgodnie z rozporządzeniem ministra WRiOP przeznaczały na ten cel także około 10–14 godzin pracy uczniów pod kierownictwem nauczycieli robót ręcznych. Wychowawcze walory modelarstwa okrętowego wyłożone zostały m.in. w styczniowym numerze pisma LMiK dla młodzieży „Polska na Morzu”, w artykule pt. *Cel modelarstwa okrętowego*, w którym zwrócono uwagę, że:

- 1) dzięki modelarstwu okrętowemu uczniowie mają możliwość „przypatrzenia się i wyrobienia sobie pojęcia o poszczególnych typach statków handlowych i okrętów wojennych” i zrozumienia, że oba te rodzaje jednostek morskich są ze sobą związane;
- 2) praca nad wykonaniem modeli okrętów zmusza uczniów do zastanowienia się nad użytecznością danych jednostek, zaś sama ich budowa daje dzieciom i młodzieży duże zadowolenie, gdyż „konstruowanie, realizowanie własnych pomysłów pobudza najszlachetniejszą ambicję, jaką jest doprowadzanie pracy do końca”;
- 3) każdy model może być wykonany i wykończony artystycznie, co powoduje, że pojawia się chęć wykonania kolejnego;
- 4) zamiłowanie do modelarstwa przenosi się ze szkół do domów „budząc w starszym społeczeństwie zainteresowanie w tym kierunku”;
- 5) budownictwo modeli okrętów będzie zaczątkiem do budowania przyszłych kadr konstruktorów okrętów⁹¹.

88 Tamże.

89 A. Szczerski, dz. cyt., s. 54.

90 T. Białas, dz. cyt., s. 252.

91 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej dla młodzieży. Wydanie B” 1938, nr 1, s. 8.

Wspierając rozwój modelarstwa okrętowego wśród uczniów, Zarząd Główny LMiK wydawał prace z tej dziedziny, np. w 1937 r. było to wydawnictwo instruktorskie pt. *Budowa modeli okrętów wojennych do wykonania przy pomocy laubzegi*. Zawierało ono opis różnych typów okrętów wojennych, wskazówki modelarskie oraz plany modeli konkretnych okrętów, zagranicznych i polskich (np. krążownik liniowy HMS „Hood”, lotniskowiec USS „Saratoga”, podwodny stawiacz min ORP „Ryś”, kontrtorpedowiec ORP „Wicher”). We wstępie autor opracowania, inż. Bohdan Mystkowski zaznaczył, że: „Książeczka niniejsza ma zapoznać młodzież ze sposobem budowania modeli okrętów wojennych, zaznajomić ją przy okazji z najbardziej typowymi okrętami wojennymi świata i scharakteryzować do jakich celów służą”⁹². Modele wykonywane przez uczniów, w tym także członków szkolnych kół LMiK, wzbogacały ich zbiory i kolekcje, jak również były prezentowane podczas wystaw, zebrań i odczytów. W zakresie modelarstwa odbywały się zawody, konkursy i kursy np. koło szkolne LMiK przy I Gimnazjum im. Marszałka Piłsudskiego w Jarosławiu w roku szkolnym 1935/1936 zorganizowało otwarty kurs modelarstwa szkatliczowego dla młodszych uczniów, którzy wykonali kilka modeli kajaków żaglowych i wiosłowych⁹³. W roku szkolnym 1936/1937 koło przy Państwowym Gimnazjum im. K. Brodzińskiego w Tarnowie przeprowadziło kurs modelarstwa oraz kurs budowy kajaków. Ich efektem było powstanie dwóch dużych modeli statków i dwóch dwuosobowych kajaków⁹⁴.

Z kolei przykładem wystawy modelarstwa okrętowego szkolnych kół LMiK była wystawa prac kół szkolnych Okręgu Pomorskiego Ligi, zorganizowana przy okazji Zjazdu Opiekunów Kół Szkolnych 28 listopada 1937 r. w Toruniu:

Wystawa objęła szereg precyzyjnie wykonanych eksponatów, jak modele jachtów, statków, okrętów, rysunki i wykresy, modele portu gdyńskiego, latarni morskich itd. i świadczyła dobitnie o wysokim poziomie prac Kół Szkolnych LMK na Pomorzu. Na szczególne wyróżnienie zasługują dwa niezwykle precyzyjnie wykonane modele jachtów, o długości 1,50 m, wykonane przez Koła Szkolne w Pucku⁹⁵.

Duża skala wystawy była m.in. efektem przeprowadzonego wcześniej konkursu pt. „Słowo, rysunek i model” pod hasłem „Morze”, który zaktywizował członków szkolnych kół LMiK do wykonania różnorodnych prac modelarskich. Ponadto Okręg Pomorski prowadził kursy dla instruktorów modelarstwa wodnego. W 1937 r. odbyły się trzy takie kursy – w Toruniu, Grudziądzu i Tczewie⁹⁶.

Modelarstwo prężnie rozwijało się też w kole przy Publicznej Szkole Powszechnej im. A. Ossendowskiego w Warszawie. Duże znaczenie w tym przypadku miała osoba instruktora, którym był Mieczysław Sowiński, autor książki *Najprostsze*

92 B. Mystkowski, *Budowa modeli okrętów wojennych do wykonania przy pomocy laubzegi*, Warszawa 1937, s. 5. Inne przykłady publikacji LMiK z zakresu modelarstwa okrętowego: M. Sowiński, *Najprostsze modele żaglowe*, Warszawa 1937; J. Tomaszewski, *Budowa modelu pływającego żaglowca do wykonania z papieru*, Warszawa 1938.

93 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 5, s. 15.

94 „Młodzi! Na Morze” 1937, nr 1, s. 11.

95 *Sprawozdanie z działalności Okręgu Pomorskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej w r. 1937*, Toruń 1938, s. 23–24.

96 Tamże, s. 44.

*modele żaglowe*⁹⁷. Zorganizował on czterodniowy kurs modelarski, w którym uczestniczyło 18 młodych modelarzy. Wykonano łącznie 24 modele. Następnie najzdolniejsi z nich przeszkolili kolejne ósmiosobowe grupy. Każdy uczestnik szkoleń wykonał po dwa modele, jeden dla siebie, drugi na potrzeby koła.

Kolejną ważną formą działalności kół szkolnych LMiK były wycieczki i obozy. Zasadniczo były one organizowane przez centralne, regionalne lub lokalne struktury Ligi⁹⁸, za pewną odpłatnością, niekiedy przy współpracy z innymi instytucjami, bądź organizacjami, jak np. Liga Popierania Turystyki⁹⁹. Niektóre koła same podejmowały wysiłek przygotowywania wycieczek dla swoich członków¹⁰⁰. Wycieczki były istotnym elementem wychowania morskiego, poglądowo ukazując uczniom znaczenie morza dla funkcjonowania państwa, także w wymiarze prestiżowym, polityczno-społecznym i ekonomiczno-gospodarczym. Michał Pankiewicz w numerze 10 czasopisma „Polska na Morzu” z 1937 r. tłumaczył ten aspekt wychowawczy wycieczek do Gdyni i na Pomorze:

Czyż można w pełni uświadomić znaczenie morza w walce z bezrobociem miast i nędzą wsi, nie obejrzawszy urządzeń portowych w Gdyni, nie widząc potężnych dźwigów, unoszących w górę całe wagony z węglem i przesyłających w ciągu niespełna minuty całą ich zawartość do wnętrza okrętów, nie rzuciwszy okiem na liczne statki handlowe, tłoczące się na nadbrzeżach portowych i rozwożące polskie towary po całym świecie. Przez obydwa porty morskie, Gdynię i Gdańsk, wysyłałiśmy rocznie na tych statkach w świat około 12 milionów ton (milion dwieście tysięcy wagonów) wytworów polskiej pracy. Nie mając własnego morza, wiele z tych towarów nie moglibyśmy wywozić wcale, bez posiadania własnego dostępu do morza, niejedną kopalnię, będącą w ruchu, musielibyśmy zamknąć a ceny na artykuły rolnicze byłyby jeszcze niższe, niż w okresie największego nasilenia kryzysu¹⁰¹.

Z kolei obozy stanowiły okazję nie tylko do wypoczynku, ale i praktycznego wdrażania idei wychowania wodnego:

97 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1938, nr 1, s. 14.

98 Np. Obwodowa Sekcja Młodzieży w Tarnowie w roku szkolnym 1936/1937 zorganizowała dla uczniów sześciodniową wycieczkę morską. „Młodzie! Na Morze” 1937, nr 1, s. 11.

99 Stowarzyszenie ogólnopolskie powstałe w maju 1935 r., którego celem była działalność, we współpracy z władzami państwowymi, na rzecz rozwoju turystyki masowej, a w szczególności: organizowanie i krzewienie turystyki masowej; inwestycje dla potrzeb turystyki masowej; tworzenie i wspieranie lokalnych organizacji popierania turystyki; prowadzenie akcji propagandowej na rzecz turystyki. Jej struktura organizacyjna powiązana była ze strukturą Polskich Kolei Państwowych. Zob. *Dwa lata popierania turystyki. Sprawozdanie z działalności Ligi Popierania Turystyki za okres od 15 czerwca 1935 do 30 października 1937*, Warszawa 1937, s. 7, s. 11, s. 23.

100 Np. Z końcem roku szkolnego 1935/1936 szkolne koło LMiK ze Szkoły Powszechnej w Mławie zorganizowało wycieczkę Wisłą do Morza. „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 12, s. 12. Koła w szkołach średnich funkcjonujących na terenie Delegatury Małopolski Środkowej LMiK w Jarosławiu w 1936 r. urządziły kursy i zawody m.in. w zakresie pływania, sportów wodnych, a także wycieczki wodne. „Pionier Morski i Kolonialny. Miesięcznik Delegatury Małopolski Środkowej Ligi Morskiej i Kolonialnej w Jarosławiu” 1936, nr 5–6, s. 8.

101 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 10, s. 3.

Praca w Kołach idzie w kierunku szerzenia idei morskiej, poznania morza i Pomorza pod względem historycznym, biologicznym, kulturalnym, ekonomicznym. Równocześnie przyszli żeglarze zapoznają się teoretycznie z żeglugą morską, organizując wycieczki nad morze, uprawiają w miarę możliwości sporty wodne¹⁰².

W 1936 r. przykładowe wycieczki i obozy organizowane przez LMiK dla szkolnych kół obejmowały m.in.: obozy żeglarskie nad jeziorem Narocz i nad jeziorem Żarnowieckim, spływy z Polesia do Modlina, obozy nadmorskie na Helu, szereg wycieczek do Gdyni. Również regionalne struktury Ligi proponowały uczniom atrakcyjne wycieczki i spędzenie czasu letniego nad wodą np.: spływ do jezior kaszubskich (okręg w Toruniu), spływ Wartą i jej dopływami do jeziora Gopło (okręg w Łodzi)¹⁰³.

Liga organizowała również dla szkolnych kół wycieczki morskie, które odbywały się w formie rejsów, pierwszy w sierpniu na statku „Piłsudski” na trasie: Ryga – Tallin – Helsinki – Sztokholm; drugi również w sierpniu na statku „Kościuszko” – do Sztokholmu¹⁰⁴. Podczas pierwszej takiej wycieczki latem 1935 r. kilkudziesięciu uczniów i uczennic ze szkolnych kół odbyło rejs zagraniczny na „Kościuszcze”. Jego uczestnicy zwiedzili wówczas Kopenhagę, Edynburg, Londyn i Brukselę¹⁰⁵.

Wrażeniami, spostrzeżeniami i refleksjami z wycieczek dzielili się opiekunowie i członkowie kół szkolnych m.in. na łamach czasopisma „Polska na Morzu”. Opiekunka koła przy Szkole Powszechnej w Ćmielowie zaznaczała:

Nie ulega wątpliwości, że żadne kino, obrazy i nawet najlepsze odczyty nie dadzą tego, co jedna wycieczka. Kto widział morze, doznał na nim tyle wrażeń, ile dała odbyta wycieczka, nie może zapomnieć tego do śmierci i na pewno inaczej od tej chwili odpowiadał będzie na wezwanie: *Do obrony naszego Morza i wybrzeża*¹⁰⁶.

Uczennice Szkoły Zawodowej Żeńskiej w Sandomierzu podkreślały:

Potęga Gdyni wraz z portami i majestatyczność morza zrobiły na nas silne wrażenie, bo dotychczas morze i Gdynię kochałyśmy tylko, jako piękne marzenie, obecnie zaś uważamy je za czynnik, który przyczyni się do rozwoju gospodarki i do obrony naszego kraju. Sama myśl utraty morza przeraża nas i wstrząsa dreszczem grozy i mimo woli buntuje się w nas dusza, wzywając do walki o nasze piękne kochane morze¹⁰⁷.

Natomiast kierownictwo 7-klasowej Szkoły Powszechnej nr 9 w Częstochowie zauważało:

Młodzież szkolna odnosi wielkie korzyści z tego rodzaju wycieczek, ucząc się poznawać nasz dorobek na morzu i wybrzeżu i serdecznie go kochać. Wrażenia są tak silne, że po powrocie do domu i szkoły żyje się nimi, dzieląc się wrażeniami z tymi, którzy nie

102 „Skrzydła. Miesięcznik Instruktorów Harcerskich. Organ KGŻ ZHP” 1935, nr 2, s. 15.

103 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 5, s. 13.

104 Tamże.

105 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 10, s. 3; P. Jaworski, E. Juško, A. Niedojadło, *Tradycje patriotyczne wydarzeń z lat 1918–1922 w pracy wychowawczej szkół Okręgu Szkolnego Krakowskiego w II Rzeczypospolitej*, Toruń 2020, s. 83–84.

106 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 10, s. 5.

107 Tamże.

mieli możliwości i szczęścia wziąć udziału w wycieczce. Jeżeli dodać jeszcze, że młodzież zrzeszona w Kole L.M.K. zaprosiła uczestników wycieczki na kilka ogólnych zebrań i ciekawie wypytywała się o wszystkie przeżycia i przygody, oglądając z wielką ciekawością przywiezione obrazki, pocztówki itp. pamiątki, a nawet próbowała wodę morską z butelek, to wszystko pozwala stwierdzić, że wycieczka jest najlepszą i najskuteczniejszą propagandą naszej Gdyni [...] ¹⁰⁸

Z kolei młodzież ze Szkoły Powszechnej nr 3 w Zawierciu w ten sposób podsumowała swoją wizytę w porcie gdyńskim: „Byliśmy dumni z wielkiego dzieła, dokonanego w tak krótkim czasie, wysiłkiem całego narodu” ¹⁰⁹. Stwierdzenie to pozwala zauważyć ogólne znaczenie tego rodzaju wycieczek w kontekście całości kształtu wychowania patriotyczno-obywatelskiego młodego pokolenia Polaków, budzenia w nich dumy i poczucia jedności narodu, którego wysiłek koncentrował się wokół zbudowania silnej pozycji państwa w oparciu o możliwości jakie stwarzała własny dostęp do morza i jego zasobów.

Tego rodzaju wycieczki dawały również asumpt do zaszczerpienia w uczniach ideałów Ligi, a także inspirowały do podjęcia czynnej aktywności w kołach. W numerze drugim pisma instruktorek harcerskich „Skrzydła” z 1935 r. przywołana została historia dziesięcioletniego Tadzia, ucznia szkoły powszechnej, który po odbyciu w okresie letnim wycieczki nad morze, napisał w wypracowaniu *Czym chciałbym zostać*, iż jego marzenie to być w przyszłości kapitanem statku. Ponadto młody uczeń zapalił się do założenia w szkole koła szkolnego LMiK. W realizacji tego zamierzenia otrzymał wsparcie od lokalnego oddziału Ligi i uzyskał zgodę kierowniczkę szkoły. Na zebraniu założycielskim, jako prezes koła wygłosił mowę, która „zrobiła ogromne wrażenie na słuchaczach, zwłaszcza, że zza stołu szanownej osoby nie było widać i tylko rozlegał się donośny głos” ¹¹⁰.

Ogólne dane dotyczące udziału członków kół szkolnych w wycieczkach w drugiej połowie lat trzydziestych przedstawiają się następująco: 1936 rok – 45 890; 1937 rok – 46 774; 1938 rok – 22 740 ¹¹¹.

Zagadnienie wycieczek i obozów pozwala płynnie przejść do związanej z nim problematyki czynnego wdrażania założeń wychowania wodnego, przejawiającego się w nauce pływania i uprawianiu żeglarstwa i sportów wodnych. Troską działaczy LMiK było upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży umiejętności pływania: Jak tłumaczono:

Liczna jednak grupa pozostanie na miejscu lub wyjedzie na letniska, gdzie młodzież ligowa będzie miała okazję zetknięcia się z wodą. Okazję tę wykorzystać należy do nauki pływania. W Polsce spory odsetek ludności zupełnie nie umie pływać – członkowie zaś Kół szkolnych powinni dbać o to, aby należycie opanować sport pływacki, a tym samym dążyć do zmniejszenia ilości młodzieży nieumiejącej pływać ¹¹².

---

108 Tamże, s. 4.

109 Tamże, s. 5.

110 „Skrzydła. Miesięcznik Instruktorek Harcerskich. Organ KGŻ ZHP” 1935, nr 2, s. 15.

111 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 62.

112 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 6, s. 3.

Dane dotyczące posiadania sprawności sportowej członków kół szkolnych w zakresie sportów wodnych były oceniane przez działaczy LMiK negatywnie.

Tabela 5. Liczba członków kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej posiadających umiejętności i sprawności wodne w 1936 r.

Rodzaj umiejętności / sprawności wodnej	Liczba członków szkolnych kół LMiK
Pływanie	20 567
Kajakarstwo	13 009
Żeglarstwo	1742
Wioślarstwo	13 232
Ukończenie kursu żeglarskiego	551

Źródło: „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 2, s. 12.

W 1936 r. liczba członków, posiadających poszczególne umiejętności i sprawności wodne była stosunkowo niska. Umiejętność pływania posiadała mniej niż ¼ ogółu¹¹³, kajakarstwa – 20,5%, żeglarstwa – 2,4%, wioślarstwa (na różnych łodziach) – 19,4%. Liczby te wskazywały „jak niedostatecznie rozwinięty wśród młodzieży jest sport wodny”¹¹⁴. Przyczyną tego stanu rzeczy był fakt, że sporty wodne znajdowały się wówczas w fazie początkowego rozwoju. Proces ten przebiegał powoli, co wynikało z jednej strony z możliwości materialnych LMiK, ograniczeń w dostępności do infrastruktury i odpowiedniego sprzętu, a z drugiej zaś strony z uwarunkowań funkcjonowania samych szkół, które miały skromne warunki do wsparcia działalności szkolnych kół Ligi w tym zakresie. Potwierdzają to dane dotyczące sprzętu do uprawiania sportów wodnych przez te drugie:

Flotylla rzeczna Kół Szkolnych LMK jest nader niewystarczająca: przeszło 62-tysięczna organizacja dysponuje zaledwie 530 łodziami, z czego większość stanowią kajaki, mianowicie 47,6, podczas gdy łodzie wiosłowych posiadają Koła Szkolne tylko 39, żaglowych zaś 15 (i 229 wypożyczonych). Nic więc dziwnego, że stan sprawności w Kółach Szkolnych nie pozostaje w żadnym stosunku do liczby członków. Jeżeli bowiem na jedną łódź taboru własnego przypada 118 członków, to zdobycie umiejętności wiosłowania czy żeglowania przez wszystkich 118 członków jest po prostu niemożliwe, koniecznym więc warunkiem dla podniesienia stanu wykształcenia członków Kół Szkolnych jest powiększenie flotylli łodzi¹¹⁵.

Problem ten stosunkowo tanim kosztem mogły rozwiązać szkoły posiadające dostęp do warsztatów. Np. w roku szkolnym 1934/1935, w liczącym 173 członków szkolnym kole LMiK w Państwowej Szkole Przemysłowej w Bielsku, funkcjonowała sekcja kajakowców. W warsztatach szkolnych prowadzona była budowa kajaków,

113 Według danych ze sprawozdania Zarządu Głównego LMiK opublikowanego w 1939 r. liczby te przedstawiają się następująco: 1936 rok – 39534 pływających; 1938 rok – 43982 pływających; 1938 rok – 54612 pływających. *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1937–1.I.1939...*, s. 62.

114 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 2, s. 12.

115 Tamże, s. 12.

których przygotowano na jej potrzeby siedem sztuk¹¹⁶. Również w IV Państwowym Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Krakowie w roku szkolnym 1931/1932 koło mogło korzystać z warsztatów, dzięki czemu posiadało na stanie pięć kajaków dwuosobowych. Członkowie koła odbyli na nich wycieczki Wisłą, dwie do Tyńca i cztery na Bielany¹¹⁷. Z kolei w II Państwowym Gimnazjum im. Marszałka J. Piłsudskiego w Stanisławowie w roku szkolnym 1931/1932 koło szkolne Ligi (nazywane jeszcze wówczas w tej szkole kołem Ligi Morskiej i Riecznej) znajdowało się w fazie reorganizacji. Jego początek stanowiła Harcerska Drużyna Żeglarska, w której wiosną rozwinął się zastęp żeglarski. Dzięki wsparciu dyrekcji możliwe stało się wybudowanie trzech kajaków, dzięki którym młodzież szkolna na początku lipca wzięła udział w międzynarodowym Zlocie Skautów Wodnych w okolicach Kościerzyny na Pomorzu. Z kolei miejscowy oddział Ligi udostępnił uczniom urządzenia kąpielowe nad Bystrzycą Nadworniańską koło Chryplina. W planach było także przygotowanie osobnej plaży dla społeczności szkolnej nad Bystrzycą Sołotwińską pod Wołczyńcem¹¹⁸.

W 1936 r. koło przy Szkole Powszechnej nr 21 w Chorzowie wybudowało cztery kajaki, wykorzystując do tego celu m.in. subwencję przyznaną przez zarząd miejscowego oddziału LMiK¹¹⁹.

Wiosną 1936 r. koło przy Szkole Handlowej w Jarosławiu przygotowywało się do wakacyjnej wycieczki rzeką San poprzez budowę, siłami jego członków ośmioosobowej łodzi żaglowej oraz naprawiając posiadane kajaki¹²⁰.

W roku szkolnym 1934/1935 koło przy Państwowym Gimnazjum im. Berge-
ra w Poznaniu zakupiło z własnych funduszy dwie żaglówki o powierzchni żagla 10 m². Ponadto miało w planach pozyskanie żaglówki o powierzchni żagla 15 m² oraz zbudowanie ośrodka żeglarskiego w Kiekrzu. Koło zorganizowało kursy żeglarskie w Trokach i na terenie gimnazjum¹²¹.

Akcja czynnego uczestnictwa członków kół szkolnych LMiK w sportach wodnych była intensywna zwłaszcza w okresie wakacyjnym. Np. w czasie wakacji w 1936 r. w Głównym Ośrodku Żeglarskim Ligi nad jeziorem Narocz w województwie wileńskim przeszkolenie otrzymało 309 uczniów, a następnych 49 zostało przyjętych na kurs żeglarstwa przybrzeżnego w Gdyni, gdzie zostali zaokrętowani na szkunerze „Elemka” (jego nazwa jest ówczesnym potocznym skrótowcem od LMiK)¹²². Kilu członków wzięło także udział w rejsach na „Zawiszy Czarnym”¹²³. Dwa lata wcze-

116 *Sześćdziesiąte sprawozdanie Dyrekcji Państwowej Szkoły Przemysłowej za rok szkolny 1934/1935 w Bielsku*, Bielsko 1935, s. 37.

117 Tamże.

118 *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II. im. Marszałka J. Piłsudskiego w Stanisławowie 1931/1932*, Stanisławów 1932, s. 9–10.

119 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 11, s. 12.

120 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 5, s. 15.

121 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 5, s. 16.

122 „Elemka” – pięciomasztowy szkuner, zbudowany w 1918 r. w Kanadzie, zakupiony w 1934 r. przez LMiK, która użytkowała go do 1938 r. J. Piwowski, *Flota spod Biało-Czerwonej*, Warszawa 1989, s. 83–84.

123 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 10, s. 14. W 1938 r. LMiK zorganizowała po raz pierwszy zbiorowy udział w rejsach „Zawiszą Czarnym”. W czterech dwutygodniowych rejsach uczestniczyli łącznie 62 chłopców i 29 nauczycieli – opiekunów kół szkolnych. Wzięli oni udział we wstępnym przeszkoleniu żeglarskim i zdobyli

śniej członkowie kół uczestniczyli w obozach na Helu i nad Naroczą, a także w obozie harcerskim w Jastarni na Helu, gdzie prowadzony był kurs żeglarstwa morskiego, podczas którego 165 uczniów uczyło się pływania, wiosłowania i żeglowania¹²⁴.

Obozy nad jeziorem Narocz trwały cztery tygodnie. Dzień rozpoczynał się o 7.00 rano sygnałem pobudki. Po czym odbywała się gimnastyka, porządkowanie, modlitwa, śniadanie, i dalej czas nad wodą, gdzie instruktor wychowania wodnego przeprowadzał pogadankę. Uczniowie uzyskiwali stopień żeglarza lub sternika śródlądowego. Sami tak podsumowywali ten czas:

Z pobytu w ośrodku wszyscy są zadowoleni. Komendant, instruktorzy sportowi i wychowawcy cieszą się ogromną sympatią wśród młodzieży, nad którą rozciągają delikatną lecz czujną opiekę. Pomieszczenia wygodne w drewnianych, ładnych budynkach. Oprócz charakteru ściśle sportowego ośrodek ma również duże znaczenie wychowawcze: uczyć i żyć w gromadzie. Uczestnicy muszą sami sobie dawać radę: sprzątać, słać łóżka, dbać o czystość i estetykę¹²⁵.

Tabela 6. Liczba młodzieży przeszkolonej w Głównym Ośrodku Żeglarskim Ligi Morskiej i Kolonialnej nad jeziorem Narocz w latach 1934–1938

Rok	Liczba przeszkolonych			Otrzymało stopień		
	chłopców	dziewcząt	razem	sternika	żeglarza	wioślarza
1934	35	23	58	–	–	–
1935	141	23	164	–	–	–
1936	244	57	301	–	–	–
1937	316	62	378	11	177	34
1938	245	55	300	15	119	84
Razem	981	220	1201	26	296	118

Źródło: *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 64.

Na przykładzie funkcjonowania ośrodka LMiK nad jeziorem Narocz można zauważyć stopniowy wzrost zainteresowania dzieci i młodzieży szkolnej ofertą Ligi, dotyczącą czynnego udziału w realizacji wychowania wodnego. Spadek zauważalny w 1939 r. organizatorzy tłumaczyli „ściśłą selekcją wieku i stanu zdrowia młodzieży oraz chęcią zapewnienia uczestnikom kursu maksimum wygód ze względu na dość intensywny program wyszkolenia”¹²⁶. Dysproporcje w obłożeniu turnusów dla chłopców i dziewcząt, na niekorzyść tych drugich, były spowodowane faktem, że sport żeglarski wśród tych drugich w Polsce nie był jeszcze popularny¹²⁷.

---

wiadomości z ogólnej wiedzy morskiej, a także zwiedzili kilka portów bałtyckich w tym Sztokholm i Tallin. *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 65.

124 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 10, s. 3.

125 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 9, s. 14.

126 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 64.

127 Tamże.

Oprócz szkoleń w zakresie pływania i sportów wodnych uczestnicy obozów mieli także możliwość zdobycia Państwowych Odznak Sportowych¹²⁸. W 1938 r. swoją sprawność fizyczną potwierdziło w ten sposób 161 młodych uczestników obozów, co stanowiło 54% ogółu. Natomiast 97 zdobyło odznaki pływackie¹²⁹.

Kolejną formą działalności kół szkolnych LMiK były zbiórki na FOM. Podstawę prawną do prowadzenia zbiórek stanowiły okólniki MWRiOP: pierwszy z dnia 8 stycznia 1934 r. w sprawie składek szkolnych; drugi z dnia 19 stycznia 1935 r. w sprawie akcji Ligi Morskiej i Kolonialnej na terenie szkół¹³⁰. Koordynacją zbiórki zajmowała się Komisja Szkolna Zarządu Głównego LMiK, powstała w miejsce zlikwidowanego Komitetu Daru Szkoły Polskiej¹³¹. Środki finansowe zgromadzone na FOM były przeznaczane na budowę okrętów Polskiej Marynarki Wojennej. Zatem jego głównym celem było wsparcie władz państwowych w realizacji tego istotnego zadania. Natomiast działacze LMiK podkreślali również aspekt wychowawczy dzieła FOM w zakresie wychowania morskiego, zaznaczając, że:

Zbiórka na F.O.M. ma znaczenie wychowawcze pierwszorzędnej jakości. Wysiłek groszowy zubożalego społeczeństwa, który iść musi w parze często z pewnym poświęceniem, ma na celu zwiążanie jednostki psychicznie z naszym dostępem do morza, bez którego nie da się utrzymać wielkości Państwa. Zbiórka ma być widocznym materialnym wyrazem przywiązania polskiego do morskich perspektyw dziejowych Rzplitej¹³².

Zbiórki na FOM były prowadzone przez koła szkolne LMiK jako element organizowanych przez nie wydarzeń lub innych form aktywności. Koło przy 3-klasowej Szkole Powszechnej w Borowie w powiecie Janów Lubelski w lutym 1936 r. urządziło przedstawienie, z którego dochód w wysokości 3 zł przekazało na ten cel. Uzasadniając swoje zaangażowanie na tym polu, uczniowie argumentowali: „Bo i my, chociaż mali, pragniemy przyczynić się tym skromnym datkiem do budowy łodzi

---

128 Państwowa Odznaka Sportowa – polskie odznaczenie państwowe ustanowione rozporządzeniem Rady Ministrów w 1930 r., przyznawanie osobom, które wykazały się odpowiednimi wynikami w zakresie sprawności fizycznej. Posiadała stopnie i dzieliła się na trzy klasy: odznakę brązową, srebrną i złotą. O prawo do posiadania odznaczenia mogła ubiegać się również młodzież – chłopcy od 14, dziewczynki – od 16 roku życia. Odznaka nadawana była na okres dwóch lat. „Słowo Polskie” 1931, nr 252, s. 8.

129 *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.1.1937–1.1.1939...*, s. 64.

130 *Okólnik nr 3 z dnia 8 stycznia 1934 roku w sprawie składek w szkołach*. Dz.Urz. MWRiOP 1934, nr 1, poz. 22; *Okólnik nr 12 z dnia 19 stycznia 1935 roku...* Dz.Urz. MWRiOP 1935, nr 1, poz. 5. W tym drugim okólniku zawarta została wskazówka ministra, dotycząca zasad organizacji zbiórki: „Zezwalam również na zorganizowane – w miesiącu marcu – zbiórki na rzecz *Funduszu Obrony Morskiej*, z tym – że zbiórka powyższa winna mieć charakter dobrowolny – bez jakiegokolwiek nacisku w tej mierze ze strony personelu nauczycielskiego – a przeprowadzona przez organizacje młodzieży szkolnej, będące pod opieką nauczycieli w porozumieniu z odnośnymi ośrodkami Ligi Morskiej i Kolonialnej, – bez obciążania technicznego aparatu administracji szkolnej”.

131 *Na Fundusz Obrony Morza. Piętnastolecie odzyskania morza 1920–1935*, Wilno 1935, s. 3.

132 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 9, s. 10.

podwodnej im. Marsz. Piłsudskiego, który tak dzielnie polską kochał¹³³. Podobnie Koło przy Szkole Powszechnej nr 2 w Tczewie przygotowało akademię pt. „Dzień morza”, w czasie której odbyła się zbiórka na FOM. Zebrano kwotę 47,38 zł¹³⁴. Zbiórki odbywały się także w 7-klasowej Szkole Powszechnej im. S. Staszica w Tuchowie w powiecie tarnowskim, gdzie istniało założone w 1935 r. koło szkolne LMiK¹³⁵. Koło przy Gimnazjum w Drohiczynie nad Bugiem, w roku szkolnym 1933/1934 wykazywało się szeroko zakrojoną akcją propagandową na rzecz FOM, jak również 11 lutego 1934 r. przygotowało akademię morską, która zainicjowała zbiórkę na ten cel. Ze sprzedaży znaczków FOM koło w krótkim czasie uzyskało kwotę 30 zł¹³⁶. Z kolei koło przy Szkole Ćwiczeń Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Lesznie gromadziło środki na FOM poprzez sprzedaż starych gazet i butelek¹³⁷.

Il. nr 2. Grafika propagująca zbiórkę na Fundusz Obrony Narodowej wśród uczniów, zamieszczona w czasopiśmie „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 4, s. 6. (zbiory Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie za pośrednictwem Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej)

W 1936 r. członkowie koła przy 7-klasowej Szkole Powszechnej w Tarnopolu urządzili loterię fantową i zabawę na rzecz FOM; koło przy Szkole Powszechnej nr 14 w Katowicach zorganizowało bal dziecienny, z którego dochód w sumie 30 zł przekazali na ten cel; koło przy Szkole Powszechnej nr 125 w Warszawie przygotowało

133 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 5, s. 15.

134 Zob. tabela 3.

135 P. Juško, *Problematyka pracy wychowawczo-opiekuńczej szkoły powszechnej im. S. Staszica w Tuchowie w okresie międzywojennym*, „Teka Komisji Historycznej PAN Oddział w Lublinie” 2005, nr 2, s. 122.

136 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1934, nr 3, s. 13.

137 Zob. tabela 3.

w marcu przedstawienie z tańcami uczniów przebranych za marynarzy i ze sprzedażą znaczków na FOM¹³⁸.

Innym ciekawym przykładem tego rodzaju działalności była przeprowadzona z inicjatywy członków koła przy 7-klasowej Szkole Powszechnej w Lubochni zbiórka na FOM na terenie 20 okolicznych wiosek. Trwała ona od 8 do 16 marca 1936 r. i odbywała się po zajęciach szkolnych. Zebrano ogółem 41,07 zł „przeważnie z drobnych ofiar groszowych”¹³⁹. Sytuacja materialna rodzin polskich przeważnie nie pozwalała na dokonywanie większych wpłat, jednak recepcja akcji realizowanej przez dzieci i młodzież na ten szczytny cel w społeczeństwie wyzwała ofiarność i zrozumienie. W 1937 r. podczas tego rodzaju zbiórek koło przy Publicznej Szkole Doksztalającej Zawodowej w Mikołowie na Śląsku zebrało 35 zł. Jego opiekun podsumował ten rezultat: „Prawda, nie jesteśmy zamożni, jednak serca nasze gorąco biją i pragną silnej, potężnej Polski, w szczególności na morzu, bo tam leży bogactwo i Jej zaszczytne miejsce wśród innych państw świata”¹⁴⁰. Zarząd Główny LMiK doceniał wkład kół w popularyzację idei FOM oraz efekty prowadzonych przez nie zbiórek. Według danych za pierwsze półrocze 1936 r., kołom w kraju udało się zebrać kwotę przeszło 15,5 tys. zł¹⁴¹. Wspomagając akcję prowadzoną na terenie szkolnym Zarząd Główny przysyłał na miesiące, w których przypadała zbiórka materiały propagandowe np. w 1939 r. były to „barwne i artystyczne tablice morskie, plakaty do nalepiania znaczków FOM oraz odezwy do kierowników i dyrektorów szkół w sprawie zbiórki na FOM”¹⁴².

W tej formie działalności kół szkolnych LMiK odnotować można także element współzawodnictwa, co starano się pobudzać poprzez fundowanie najbardziej zaangażowanym uczniom różnego rodzaju nagród w postaci m.in. książek, bądź wycieczek¹⁴³.

Jako pewną konkluzję niniejszych rozważań dotyczących różnych form aktywności kół szkolnych LMiK można przytoczyć wytyczne programowe dla ich pracy, sformułowane 25 października 1936 r. podczas zjazdu Okręgu Lubelskiego Ligi¹⁴⁴. Działacze LMiK zalecili wówczas członkom kół, aby w dniach 21 i 22 listopada wzięli liczny i czynny udział w Dniach Kolonialnych. Polecono im w dniu 7 lutego 1937 r. uczestniczyć w obchodach poświęconych śp. gen. Gustawowi Orlicz-Dreszerowi oraz 10 lutego – w rocznicy odzyskania dostępu do morza. W okresie jesienno-zimowym wyznaczono przeprowadzenie akcji modelarskiej, w czym miał pomóc systematycznie prowadzony przy okręgu kurs modelarski. Na wiosnę 1937 r. koła miały wziąć udział w wystawie modeli w Lublinie, połączonej z konkursem modeli pływających¹⁴⁵. Na marzec przewidziana została zbiórka na FOM. W miejscowościach, gdzie występują odpowiednie warunki wodne, szkolne koła miały przeprowadzić szkolenie wodne. Każde koło zostało zobowiązane wysłać jednego przedstawiciela na kurs

---

138 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 7, s. 13.

139 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 5, s. 15.

140 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 9, s. 13.

141 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 2, s. 12.

142 „Echo Morskie i Kolonialne” 1939, nr 7, s. 4.

143 F. Gończyński-Jussis, dz. cyt., s. 205.

144 „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 12, s. 12.

145 Tamże, s. 13.

żeglarski LMiK na jeziorach Świtez lub nad Narocz. Natomiast koła z miejscowości połączonych wspólną siecią szlaków wodnych (Wieprz, Bug, Wisła) miały uczestniczyć w spływach regionalnych, organizowanych przez Sekcję Sportów Wodnych Okręgu w czerwcu 1937 r. Ponadto powinny one czynić przygotowania do udziału młodzieży w planowanej również w czerwiec wycieczce szkolnej statkiem „Wisła” do Gdyni. Z kolei koła działające na terenie szkół w miejscowościach pozbawionych wody miały zwrócić uwagę na korespondencję z młodzieżą polską poza granicami kraju. Ostatnia wytyczna dotyczyła przeprowadzenia w szkołach cyklu pogadanek dotyczących spraw morskich i kolonialnych¹⁴⁶.

Il. nr 3. Strona tytułowa czasopisma „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” nr 1 z 1937 r. (zbiory Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku za pośrednictwem Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej)

Ostatnią formą pracy kół, którą należy wskazać, jako powszechną, było czytelnictwo prasy morskiej. Potwierdzają to prezentowane wcześniej przykłady i relacje z działalności szkolnej tych jednostek Ligi. Formę tą można określić jako samokształceniową w aspekcie indywidualnym i zbiorowym, gdyż w części kół praktykowano grupowe czytelnictwo czasopism podczas zebrań kół. W tym aspekcie wskazać należy przede wszystkim tytuły wydawane przez LMiK o zasięgu ogólnopolskim, jak np. popularny, ukazujący się od 1934 r. miesięcznik „Polska na Morzu”. Zaletą tego

146 Tamże.

periodydu była jego atrakcyjna szata graficzna, stanowiąca ewenement w polskim czasopiśmiennictwie morskim¹⁴⁷. Tematycznie koncentrowało się ono na kształtowaniu postaw patriotycznych, budowaniu i umacnianiu więzi z morzem, prezentowało problematykę, którą „żyła” LMiK w sposób przystępny dla uczniów, zwracało uwagę na kwestie obronności Polski na morzu, gospodarki morskiej, dążeń kolonialnych, a także zajmowało się relacjonowaniem działalności kół szkolnych LMiK¹⁴⁸.

Kolejnym czasopismem, które często trafiało w ręce młodych członków kół szkolnych LMiK był miesięcznik „Morze”. W okresie międzywojennym pismo to ukazywało się w latach 1924–1939 (w ostatnim roku zmieniło tytuł na „Morze i Kolonie”). Magazyn wywarł przemożny wpływ na budzenie świadomości morskiej całego polskiego społeczeństwa, w tym młodego pokolenia. W 1939 r. jego nakład wynosił 254 tys. egzemplarzy¹⁴⁹. Innymi czasopismami, w które zaopatrywały się koła szkolne były m.in. kwartalnik „Szkwał” (początkowo organ Akademickiego Związku Sportowego, w 1935 r. przejęty przez LMiK), ścienna „Gazeta Morska”, a także periodyki terenowych organów Ligi, jak np. „Miesięcznik „Pionier Morski i Kolonialny” (wydawany przez Delegaturę Małopolski Środkowej LMiK w Jarosławiu), czy też „Zew Morza” (miesięcznik przemyskiego oddziału Ligi)¹⁵⁰. W bibliotekach kół znajdowały się również takie tytuły jak „Sport Wodny. Czasopismo poświęcone sprawom wioślarstwa, żeglarstwa i pływactwa” (organ Polskiego Związku Towarzystw Wioślarских) lub czasopisma związane z morzem i żeglugą Związku Harcerstwa Polskiego (np. „Wilk Morski” lub organ Harcerskich Drużyn Żeglarskich „Żeglarz”)¹⁵¹.

Do realizacji wychowania morskiego i propagowania idei morskich w kołach wykorzystywane były także audycje radiowe¹⁵² oraz lektura innych popularnych

---

147 W 1939 r. nakład „Polski na Morzu” wynosił 430 tys. egzemplarzy. Z. Machaliński, dz. cyt., s. 132; M. Słodownik, *Morze na łamach. Prasa morska i żeglarska II Rzeczypospolitej wobec polityki morskiej państwa 1918–1939*, Zielonka Bankowa 2020, s. 291.

148 M. Słodownik, dz. cyt., s. 292–293.

149 Z. Machaliński, dz. cyt., s. 126; M. Słodownik, dz. cyt., s. 241.

150 Z. Machaliński, dz. cyt., s. 137–138.

151 Tamże, s. 155, s. 160.

152 Np. z okazji obchodów Święta Morza w 1936 r. przewidziana była emisja radiowa szeregu programów tematycznych m.in.: 27 czerwca – audycja dla dzieci z okazji Święta Morza pt. „Człowiek za burtą”; odczyt „Błyskawiczna podróż na ORP *Burza*”; reportaż z portu wojennego z Oksywia; „Święto Morza – przemówienie kontradmirała Jerzego Świrskiego”; 28 czerwca – „Wśród oceanów” – fragment książki pt. „Rejs dookoła świata” Fryderyka Kulleschitza; „Pieśni o morzu” w wykonaniu chóru męskiego „Echo” z Bydgoszczy; słuchowisko marynistyczne Powszechnego Teatru Wyobraźni „Na morskich szańcach Rzeczypospolitej” Janusza Stępowskiego; reportaż z Pierwszego Zjazdu Kaszubów w Gdyni; 29 czerwca – transmisja z Gdyni. Uroczystość Święta Morza: nabożeństwo będzie celebrował i kazanie wygłosi ks. Biskup Morski Stanisław Wojciech Okoniewski. Po nabożeństwie część oficjalna uroczystości; „Audycja dla wsi”, „Kumoter Jarząbek w Gdyni” – gawęda Antoniego Zachemskiego; „Morze w pieśni” w wykonaniu Tadeusza Łuczaja; „Nasza Marynarka gra” – koncert Orkiestry Marynarki Wojennej; przemówienie przewodniczącego Komitetu FOM gen. dyw. Kazimierza Sosnkowskiego; poematy o morzu w muzyce fortepianowej – wykonawca Bolesław Woytowicz; „Na morze” – felieton Mieczysława Zydlera; fragmenty z opery „Legenda Bałtyku” Feliksa Nowowiejskiego; „Początki polskiej marynarki wojennej na Bałtyku – odczyt Kazimierza Lepszego. Zob.: „Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1936, nr 7, s. 5.

ogólnopolskich magazynów prasowych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży, takich jak „Płomyk” i „Płomyczek”, w których wybiórczo pojawiały się również treści o tematyce morskiej i kolonialnej¹⁵³.

Podsumowanie

Zasadniczym celem niniejszych rozważań było ukazanie wdrażania założeń wychowania morskiego i wodnego, wynikających z zadań programowych, jakie przyświecały LMIK, przez koła szkolne tej organizacji. Zaś drugim celem było wskazanie na najważniejsze formy działalności tych jednostek Ligi, realizowanych na gruncie szkolnym. Zgromadzony i poddany analizie materiał źródłowy, osadzony w kontekście literatury przedmiotu, pozwala na sformułowanie stosownych wniosków.

Koła szkolne stanowiły emanację ideałów Ligi Morskiej i Kolonialnej na terenie szkół wszystkich typów. Podstawą dla ich funkcjonowania były wytwarzane przez Ligę dokumenty organizacyjne i programowe, jak również bogaty zasób materiałów propagandowych i informacyjnych. Za ich pośrednictwem ówczesna „myśl morska i kolonialna” Ligi, trafiała na grunt szkolny i była w zasadzie internalizowana przez dzieci i młodzież. Niewątpliwym sukcesem LMIK była dynamicznie postępująca rozbudowa sieci kół szkolnych, co stało się możliwe w dużej mierze dzięki poparciu tej akcji przez MWRiOP, kuratorów okręgów szkolnych, władze samorządowe, kierowników i dyrektorów szkół, a także rzesze nauczycielstwa. Dzięki temu odnotować można duże postępy w urzeczywistnianiu przez LMIK, jednego ze swoich głównych celów statutowych, sformułowanego jako „podniesienie rozwoju i jak najszerzego spopularyzowania wiedzy w zakresie ojczystych spraw morskich, rzecznych i emigracyjno-kolonialnych”. Bez wątplenia, dzięki kołom i zaangażowanym w ich pracę uczniom i nauczycielom, postulat ten znalazł swoje urzeczywistnienie wśród młodego pokolenia Polaków, które zyskiwało w ten sposób postulowaną przez działaczy „Elemki” świadomość morską.

Drugim aspektem w obszarze wychowania dzieci i młodzieży szkolnej, który był troską władz LMIK, było wychowanie wodne. Diagnozowany przez nie niski poziom umiejętności związanych z pływaniem, żeglarstwem oraz sportami wodnymi w społeczności uczniowskiej, wymagał od organizacji znacznego wysiłku, ukierunkowanego na przygotowanie odpowiedniej infrastruktury szkoleniowej, stworzenia programów i oferty wycieczek, kursów i obozów, a także dofinansowania kół w pozyskiwaniu sprzętu i wyposażenia, niezbędnych do tych aktywności wodnych. Zatem efekty na tym polu następowały wolniej i w zdecydowanie mniejszym wymiarze, gdyż same szkoły zazwyczaj nie posiadały dużych możliwości wsparcia działalności

---

153 Jako przykład tego rodzaju treści wskazać można artykuł Mariana Wdówki pt. „O naszym morzu” opublikowany w numerze 14 „Płomyka” z 1934 r., w którym autor na wstępie przywołał słowa Stanisława Staszica: „Nie ma Polski bez morza! Utrata morza zgubę Rzplitej pociągnie!”. I dalej tłumaczył młodym czytelnikom: „I my jak Staszic, bez morza wyobrazić sobie Polski nie umiemy. Polska, zepchnięta wówczas do roli jednego z najmniejszych państw w Europie, musiałaby być z góry skazana na utratę niepodległości. Historia Polski nam to niejednokrotnie przypomina”. „Płomyk. Tygodnik ilustrowany dla dzieci i młodzieży” 1934, nr 14, s. 14. Dokończenie artykułu w: „Płomyk. Tygodnik ilustrowany dla dzieci i młodzieży” 1934, nr 15.

kół w tym obszarze. Ponadto praktyczne realizowanie wychowania wodnego mogło odbywać się przede wszystkim w tych kołach, których szkoły były zlokalizowane w miejscowościach posiadających dostęp do akwenów wodnych.

W pragmatyce funkcjonowania kół szkolnych LMiK wskazać można na szereg form działalności. Należały do nich: akcje odczytowe z wygłaszaniem referatów ubogaczonych prezentacją materiałów ikonograficznych; organizacja uroczystości związanych z morzem i ideą kolonializmu polskiego w postaci akademii, spektaklów, poranków, wieczornic, z wykorzystywaniem odpowiednio dobranych śpiewów, muzyki, a także literatury i poezji; tworzenie kolekcji ikonografii, albumów i zbiorów o tematyce morskiej i organizowane wystaw okolicznościowych oraz pracowni lekcyjnych; zakładanie i prowadzenie biblioteczek morskich; rozwijanie modelarstwa okrętowego i budownictwa kajaków; indywidualne i zbiorowe czytelnictwo prasy morskiej; słuchanie audycji radiowych; opracowanie i redagowanie siłami uczniów jednodniówek i wydawnictw periodycznych, przygotowanie gazetek ściennych; prowadzenie korespondencji z młodzieżą polską na emigracji, a także z innych kół szkolnych w Polsce; organizacja i uczestnictwo w wycieczkach nad morze, do Gdyni, Gdańska i po Pomorzu; uczestnictwo w obozach, kursach i szkoleniach z zakresu pływania, żeglarstwa, kajakarstwa i innych sportów wodnych; prowadzenie zbiorów na FOM oraz akcji propagujących jego ideę.

Charakter organizacji, jaką była LMiK, można określić jako państwowotwórczy. Jej wpływ zaznaczył się w wielu sferach rzeczywistości państwowej Drugiej Rzeczypospolitej. Jedną z nich była szeroko zakrojona edukacja morska młodego pokolenia. Jej najważniejszym przejawem były koła szkolne LMiK, które są trwałym i ważnym elementem dziedzictwa oświaty polskiej okresu międzywojennego.

Jako postulat badawczy dla zaprezentowanej w niniejszym opracowaniu tematyki należy wskazać poszerzenie analiz o dokumentację wytworzoną przez szkoły w postaci protokołów z posiedzeń rad pedagogicznych i kronik szkolnych, zachowanych w archiwach szkolnych i zasobach instytucji archiwalnych.

Bibliografia

Sprawozdania szkół średnich

II. Państwowe Gimnazjum w mieście Orłowa, Zaolzie. Sprawozdanie za rok szkolny 1938/39, mps.

Sprawozdanie XIV Dyrekcji Państwowego Gimnazjum IV. im. H. Sienkiewicza w Krakowie za rok szkolny 1931/1932, Kraków 1932.

Sprawozdanie Dyrekcji I. Państwowego Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu za rok szkolny 1935/36, Przemyśl 1936.

Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II. im. Marszałka J. Piłsudskiego w Stanisławowie 1931/1932, Stanisławów 1932.

Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III. Im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie za rok szkolny 1935/36, Kraków 1936.

Sprawozdanie Dyrektora Gimnazjum Polskiego w Gdańsku za rok szkolny 1933/34, Gdańsk 1934.

20 lat działalności L.M.K. Na Dni Morza 1938 r., Warszawa 1938.

Sześćdziesiąte sprawozdanie Dyrekcji Państwowej Szkoły Przemysłowej za rok szkolny 1934/1935 w Bielsku, Bielsko 1935.

Sprawozdania Ligi Morskiej i Kolonialnej

Sprawozdanie Okręgu Lubelskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej w Lublinie za rok 1934, Lublin 1935.

Sprawozdanie z działalności Okręgu Pomorskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej w r. 1937, Toruń 1938.

Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.IV.1933–1.IV.1935, Warszawa 1935.

Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1935–1.I.1937, Warszawa 1937.

Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.I.1937–1.I.1939, Warszawa 1939.

Akty prawne i normatywne

Okólnik nr 3 z dnia 8 stycznia 1943 roku w sprawie składek w szkołach. Dz.Urz. MWRiOP 1934, nr 1, poz. 22.

Okólnik nr 12 z dnia 19 stycznia 1935 roku w sprawie akcji Ligi Morskiej i Kolonialnej na terenie szkół. Dz.Urz. MWRiOP 1935, nr 1, poz. 5.

Liga Morska i Rzeczna. Statut, Warszawa 1924.

Regulamin Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz wytyczne dla programu pracy Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej, Warszawa, b.r.

Statut Ligi Morskiej i Kolonialnej, Warszawa 1933.

Uchwała Rady Ministrów z dnia 20 stycznia 1933 roku, [w:] J. Ginsbert, Fundusz Obrony Morskiej, Warszawa 1933, s. 17–18.

Publikacje o charakterze źródłowym

Dwa lata popierania turystyki. Sprawozdanie z działalności Ligi Popierania Turystyki za okres od 15 czerwca 1935 do 30 października 1937, Warszawa 1937.

Kowalenko W., *Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej*, „Sprawy Morskie i Kolonialne” 1935, z. 3, s. 17–37.

„Monitor Polski” 1920, nr 4.

Mały Rocznik Statystyczny, Warszawa 1938.

Mystkowski B., *Budowa modeli okrętów wojennych do wykonania przy pomocy laubzegi*, Warszawa 1937.

Na Fundusz Obrony Morza. Piętnastolecie odzyskania morza 1920–1935, Wilno 1935.

Organizacja Kół Szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej, Warszawa 1939.

Program wychowania wodnego dla kół szkolnych LMK, „Sprawy Morskie i Kolonialne” 1935, z. 3, s. 130–135.

Socha M., *Młodzież dla morza i Ligi*, „Sprawy Morskie i Kolonialne” 1934, z. 2, s. 87–95.

Sowiński M., *Najprostsze modele żaglowe*, Warszawa 1937.

Tomaszewski J., *Budowa modelu pływającego żaglowca do wykonania z papieru*, Warszawa 1938.

Prasa

„Echo Morskie i Kolonialne” 1939, nr 7.

„Frontem do Morza. Organ Międzyszkolnego Komitetu Ligi Morskiej i Kolonialnej w Jarosławiu” 1937, nr 11.

„Dziś i Jutro” 1931, nr 1.

„Młodzi! Na Morze” 1937, nr 1.

„Morze. Organ Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1935, nr 6; 1937, nr 5.

„Morze. Organ Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1937, nr 5.

„Pionier Morski i Kolonialny. Miesięcznik Delegatury Małopolski Środkowej Ligi Morskiej i Kolonialnej w Jarosławiu” 1936, nr 5–6.

„Płomyk. Tygodnik ilustrowany dla dzieci i młodzieży” 1934, nr 14, nr 15.

„Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej” 1934: nr 3; 1935: nr 1, nr 2, nr 5, nr 9, nr 10, nr 11; 1936: nr 2, nr 3, nr 5, nr 6, nr 7, nr 10, nr 11, nr 12; 1937: nr 2, nr 9, nr 10; 1938: nr 1.

„Polska na Morzu. Pismo Ligi Morskiej i Kolonialnej dla młodzieży. Wydanie B” 1938, nr 1.

„Skrzydła. Miesięcznik Instruktoerek Harcerskich. Organ KGŻ ZHP” 1935, nr 2.

„Słowo Polskie” 1931, nr 252.

Opracowania

Będźmirowski J., *Odzyskanie dostępu do Bałtyku w 1920 roku i problem bezpieczeństwa morskiego Polski*, „Przegląd Geopolityczny” 1920, nr 32, s. 9–34.

Białas T., *Liga Morska i Kolonialna 1930–1939*, Gdańsk 1983.

Dąbrowski P., *Geneza Ligi Morskiej i Kolonialnej w Wilnie – struktura prawna i działalność w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2016, t. 99, s. 29–41.

Dopierała B., *Wokół polityki morskiej Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 1978.

Duda D., Szubrycht T., *Działania Ligi Morskiej i Kolonialnej na rzecz Marynarki Wojennej w okresie międzywojennym*, Gdynia 2008.

Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej, red. A. Garlicki i in., Warszawa 1999.

Gończyński-Jussis G., *Struktury i działacze okręgu lubelskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej (1931–1939)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2016, t. 13, s. 251–272.

Gończyński-Jussis F., *Wychowanie morskie w działalności i publicystyce Ligi Morskiej i Kolonialnej na przykładzie Lubelszczyzny*, „Meritum” 2014, t. 6, s. 89–101.

Gończyński-Jussis F., *Zbiórka na Fundusz Obrony Morskiej na terenie województwa lubelskiego (1933–1939)*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2016, t. 16, s. 197–211.

Jaworski P., Juśko E., Niedojadło A., *Tradycje patriotyczne wydarzeń z lat 1918–1922 w pracy wychowawczej szkół Okręgu Szkolnego Krakowskiego w II Rzeczypospolitej*, Toruń 2020.

- Juško P., *Problematyka pracy wychowawczo-opiekuńczej szkoły powszechnej im. S. Staszica w Tuchowie w okresie międzywojennym*, „Teki Komisji Historycznej PAN Oddział w Lublinie” 2005, nr 2, s. 114–134.
- Kozłowska A., *99 lat działalności Ligi Morskiej i Rzecznej na rzecz krzewienia idei „Polski morskiej”*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2017, nr 37, s. 151–168.
- Kozłowski W.A., *Liga Żegluga Polskiej 1921–1924, Liga Morska i Rzeczna 1925–1930, Liga Morska i Kolonialna 1931–1939, Liga Morska 1945–1952 w Chełmie i w powiecie chełmskim*, Chełm 2012.
- Koźmian D., *Wychowanie morskie w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce międzywojennej (1918–1939)*, [w:] *Oświata, szkolnictwo i nauka w latach II Rzeczypospolitej*, red. K. Poznański, Lublin 1991, s. 391–401.
- Machaliński Z., *Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1969.
- Piotrowski P., *Działalność Ligi Morskiej i Kolonialnej na Mazowszu w okresie Międzywojennym*, „Notatki Płockie” 2017, nr 4, s. 18–24.
- Piwowoński P., *Flota spod Biało-Czerwonej*, Warszawa 1989.
- Ruta A., *Jednodniówki Ligi Morskiej i Kolonialnej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2007, t. 10, z. 2, s. 185–297.
- Słodownik M., *Morze na łamach. Prasa morska i żeglarska II Rzeczypospolitej wobec polityki morskiej państwa 1918–1939*, Zielonka Bankowa 2020.
- Szczerski A., *Kolonializm i nowoczesność. Liga Morska i Kolonialna w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska & Azja. Od Rzeczypospolitej Szlacheckiej do Nangar Khel. Przewodnik interdyscyplinarny*, red. M. Cegielski, Poznań 2013, s. 43–66.
- Wawrzyniec Romaniuk M., *Wychowanie morskie i jego miejsce wśród koncepcji pedagogicznych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 5, s. 3–16.
- Wróblewska T., *Wychowanie morskie w szkołach powszechnych i średnich ogólnokształcących II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, „Nautologia” 1984, nr 1, s. 60–74.

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę działalności kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja ta powstała w październiku 1930 r. i była kontynuacją istniejącej od 1924 r. Ligi Morskiej i Rzecznej. Jednym z głównych założeń programowych Ligi było budzenie świadomości morskiej społeczeństwa polskiego, przywiązania do morza, zrozumienia jego znaczenia w wymiarze politycznym, społecznym, gospodarczym i ekonomicznym. Liga głosiła także swój własny program rozwoju kraju poprzez uzyskanie przez Polskę dostępu do kolonii. Koła szkolne były emanacją ideałów Ligi Morskiej i Kolonialnej na terenie szkół wszystkich typów. Wdrażały one założenia wychowania morskiego i wodnego, które wynikały z ideologii głoszonej przez działaczy Ligi. Akcja tworzenia kół szkolnych okazała się dużym sukcesem. W 1938 r. istniały w kraju 1823 zarejestrowane koła, a ich członkowie, uczniowie szkół powszechnych i średnich stanowili 35% ogółu członków Ligi Morskiej i Kolonialnej.

Na gruncie szkolnym koła realizowały szereg form działalności. Należały do nich m.in.: akcje odczytowe, wygłaszanie referatów; organizacja uroczystości związanych z morzem i ideą kolonialną w postaci akademii, spektaklów, poranków, wieczornic; tworzenie kolekcji ikonografii zbiorów o tematyce morskiej i organizowanie wystaw okolicznościowych; zakładanie i prowadzenie biblioteczek morskich; rozwijanie modelarstwa okrętowego; czytelnictwo prasy morskiej; redagowanie własnych wydawnictw; przygotowanie gazetek ściennych;

prowadzenie korespondencji z młodzieżą polską na emigracji, a także z innych kół szkolnych Ligi w Polsce; organizacja i uczestnictwo w wycieczkach nad morze, do Gdyni, Gdańska i po Pomorzu; uczestnictwo w obozach, kursach i szkoleniach z zakresu pływania, żeglarstwa, kajakarstwa i innych sportów wodnych; prowadzenie zbiórek na Fundusz Obrony Morskiej oraz akcji propagujących tą inicjatywę.

W okresie międzywojennym działalność kół szkolnych Ligi Morskiej i Kolonialnej przyczyniła się w znacznym stopniu do edukacji morskiej i kształtowania światopoglądu morskiego młodego pokolenia Polaków.

Słowa kluczowe: Liga Morska i Kolonialna, koła szkolne Ligi Morskiej i Kolonialnej, organizacje społeczne w Drugiej Rzeczypospolitej, edukacja morska, formy działalności wychowawczej w szkołach

The activities of the Maritime and Colonial League school clubs in the Second Polish Republic

Abstract

The article discusses the activities of the Maritime and Colonial League school clubs in the Second Polish Republic. This organization was established in October 1930 and was a continuation of the Maritime and River League which had existed since 1924. One of the main programme assumptions of the League was to awaken the maritime awareness of the Polish society, attachment to the sea and understanding of its importance in the political, social, economic and financial aspects. The League also proclaimed its own programme of developing the country by Poland's gaining of access to colonies. School clubs were an emanation of the ideals of the Maritime and Colonial League in schools of all types. They implemented the assumptions of maritime and water education, which resulted from the ideology proclaimed by the League's activists. The campaign to create school clubs turned out to be a great success. In 1938, there were 1,823 registered clubs in the country, and their members, primary and secondary school students, constituted 35% of all the members of the Maritime and Colonial League.

At school level, clubs carried out a number of activities. These included: lectures, presentations; organisation of ceremonies related to the sea and the colonial idea in the form of school events, performances, morning meetings, evening meetings; creation of the iconography collections concerning the maritime topics and organisation of occasional exhibitions; establishment and management of maritime libraries; development of ship modelling; readership of maritime press; editing of own publications; preparation of wall newspapers; correspondence with the Polish youth abroad, as well as with other school clubs of the League in Poland; organisation of and participation in trips to the seaside, to Gdynia, Gdańsk and around Pomerania; participation in camps, courses and training in swimming, sailing, kayaking and other water sports; conducting collections for the Maritime Defence Fund and campaigns promoting this initiative.

In the interwar period, the activities of school clubs of the Maritime and Colonial League contributed significantly to maritime education and the shaping of the maritime worldview of the younger generation of Poles.

Keywords: Maritime and Colonial League, Maritime and Colonial League school clubs, social organizations in the Second Polish Republic, maritime education, forms of educational activity in schools